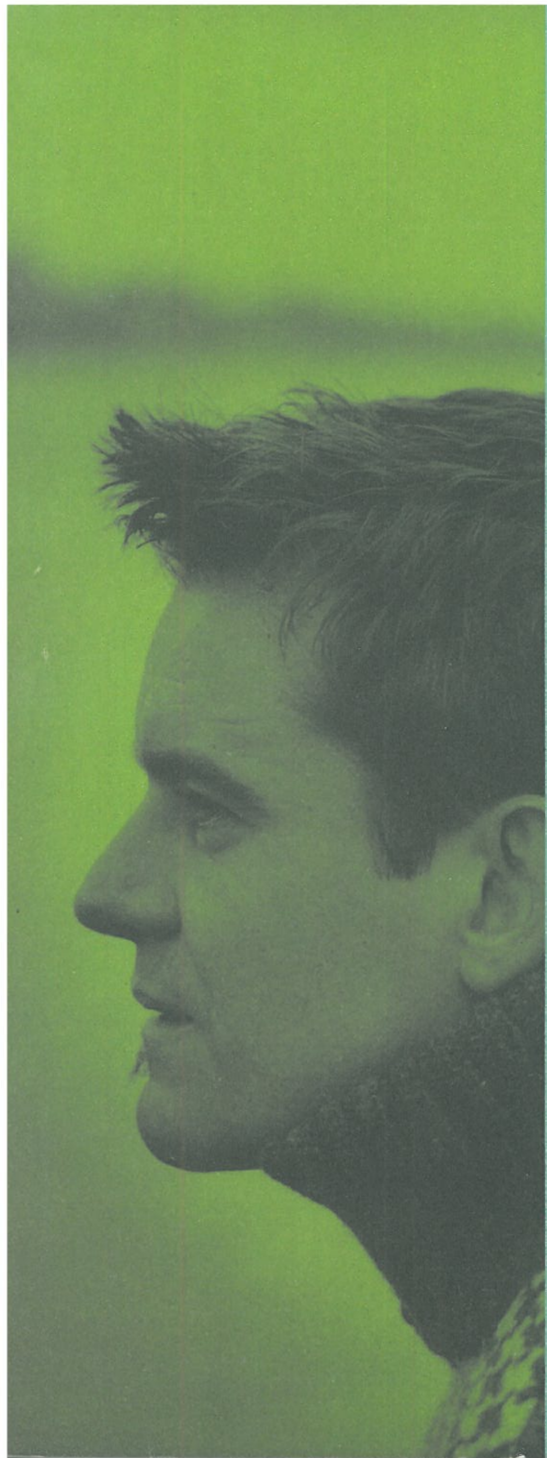
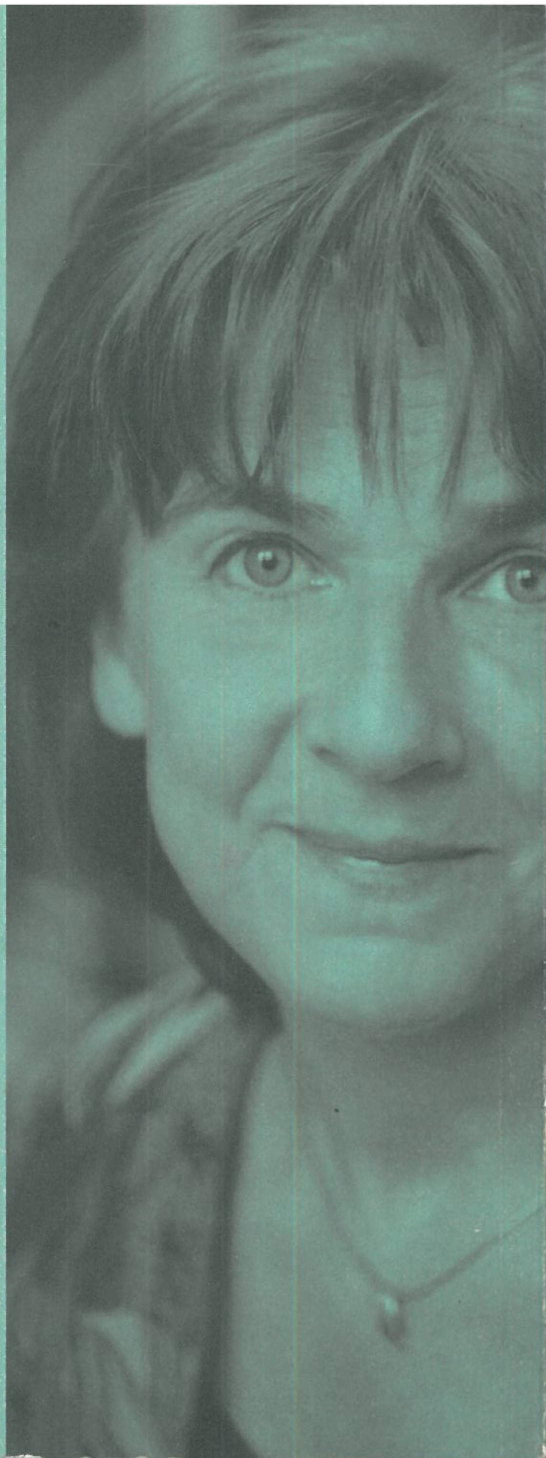
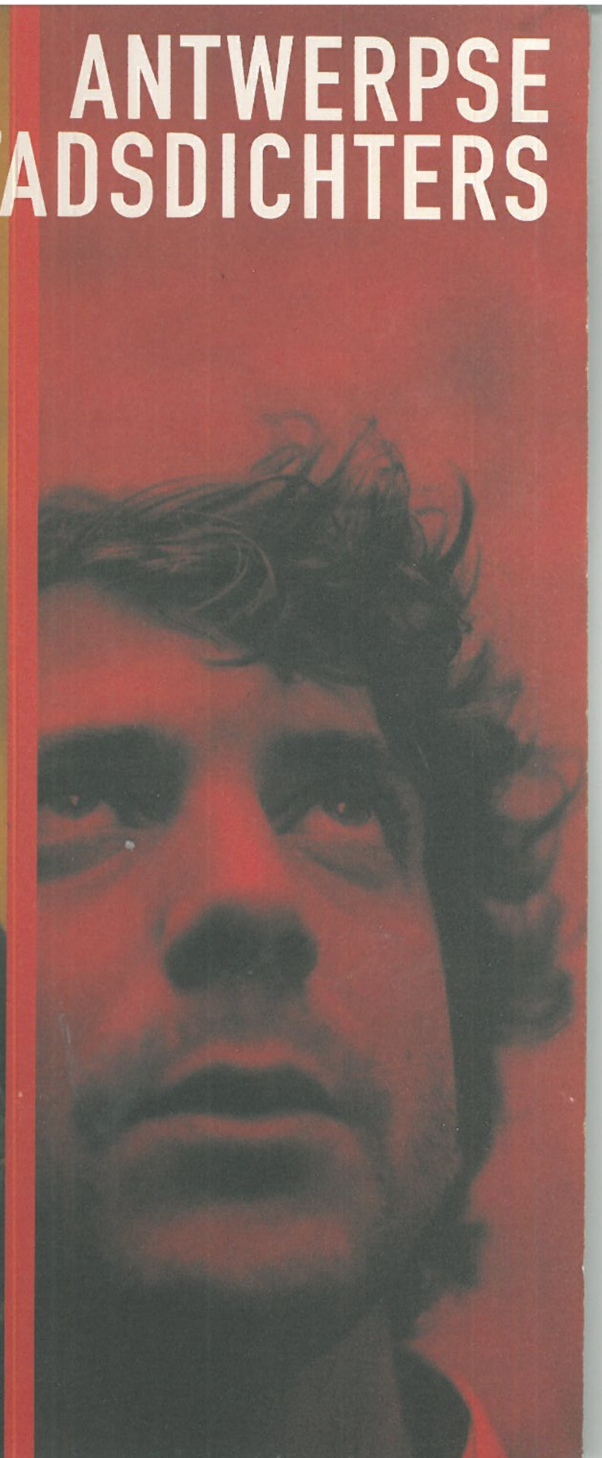
ANTWERPSE STADSDICHTERS

kantelt in woede. De stadsdichter is niet meer of minder dan een kanaal voor mentale hygiëne. Indien goed ingebed in een stedelijke werking, is de stadsdichter het beste wat een stad kan overkomen."

Auteur Anne Provoost, ex-journalist bij De Morgen Jeroen de Preter, adjunct-hoofdredacteur van De Standaard Anni van Landeghem en Suzanne Van Well, grootmoeder van Luna, werden gevraagd om herinneringen op te halen aan één van de 46 stadsgedichten. Zij kregen – net zoals de stadsdichters zelf – volledige artistieke vrijheid om hun visie over de impact van deze stadsgedichten te beschrijven. Dat levert op zijn minst gezegd zeer boeiende en ontroerende literatuur op die het beleid van de stad niet altijd spaart. Maar dat bewijst nogmaals dat de stad gelooft dat de kracht van het woord en de vrijheid van ideeën voor de zuurstof zorgt die een levende grootstad nodig heeft.

PHILIP HEYLEN
SCHEPEN VOOR CULTUUR EN TOERISME

HOE WEET IK NOG OF IK WIND MEE BEN OF TEGEN

Het gebeurt niet elke dag, maar àls de massamedia over poëzie schrijven, dan gaat het niet zelden over de Antwerpse stadsdichters. Wat hebben Tom Lanoye, Ramsey Nasr, Bart Moeyaert en Joke van Leeuwen nu eigenlijk op de kaart gezet: de poëzie of Antwerpen?

HET VERHAAL VAN DE ANTWERPSE STADSDICHTERS

MARK CLOOSTERMANS

Op 30 oktober 2002 organiseerde Antwerpen Boekenstad zijn allereerste persconferentie, in Zaal Retorica van de Boekenbeurs. Boekenstad-coördinator Michaël Vandebril onthulde daar de ambitie van de stad om "met Antwerpen Boekenstad een volgehouden stedelijk letterenbeleid [te ontwikkelen] dat Antwerpen nog een grotere impact als letterenstad wil geven. Vanaf 2003 start de Stad Antwerpen een overkoepelend programma dat haar bewoners wil prikkelen tot lezen, schrijven en vertellen, en dat Antwerpen als historische en actuele letterenstad koestert en promoot."

Tom Lanoye, vormgever Dooreman en de fiere ploeg van ABC2004 bij de demontage van het 'Boerentorengedicht', april 2005

De plechtige ondertekening van de stadsdichterovereenkomst door Bart Moeyaert op gedichtendag 2006

Presentatie stadsgedicht **UtopiA** door Ramsey Nasr in het gebouw De Meerminne van de Universiteit Antwerpen © UA

Joke van Leeuwen bij de realisatie van haar stadsgedicht **Hier** op het Anna Bijns Gebouw op het Kievitplein. © Bob Takes

Tijdens het openingsweekend van ABC2004 werd het stadsgedicht **Open en brood** van Tom Lanoye op honderdduizend gratis broodzakken verspreid door Antwerpse bakkers. © ontwerp Nej De Doncker

In de toespraak van Vandebril werd vervolgens geargumenteerd waarom Antwerpen met recht een boekenstad mag heten. Namen van organisaties, initiatieven en structuren vlogen de toehoorders om de oren, totdat het eerste initiatief van de nieuwe organisatie werd aangekondigd.
Niet de stadsdichter. De toekomstige aanstelling van een stadsdichter werd wel vermeld, ergens in de loop van de speech, maar de meeste tijd besteedde Vandebril aan een uiteenzetting over *Wilde Boeken*, een vergeten poging om de discussie tussen lezers aan te zwengelen door boeken 'in het wild' uit te zetten. De media wisten maar al te goed wat het echte nieuws was. In de kranten werd het terloopse mededelinkje opgewaardeerd tot kop: "Antwerpen krijgt stadsdichter".[a]

HET RUMOER EN HET APPLAUS

Zelden werd een initiatief met minder enthousiasme onthaald door iedereen die er belang bij had. In literaire middens was de scepsis groot: de dichter zou niet meer zijn dan een stadsnar, die over de belangrijke kwesties zijn mond te houden heeft. Bij sommige leden van het schepencollege bestond precies de omgekeerde angst: dat ze niet in staat zouden blijken om de uitingen van de stadsdichter onder controle te houden. En hun angst milderde niet, toen de naam Tom Lanoye begon te circuleren: geen Antwerpenaar maar een Oost-Vlaming, met een welbekend links etiket. Het honorarium van de stadsdichter (€ 5.000 per jaar, in ruil waarvoor hij/zij minimaal zes gedichten schrijft) werd exorbitant bevonden.[b]

Misschien zou alles anders geweest zijn, als niet Lanoye, maar Hugo Claus de eerste Antwerpse stadsdichter was geworden. Tom Lanoye had er bij Antwerpen Boekenstad op aangedrongen dat Hugo Claus en Leonard Nolens minstens *gevraagd* zou worden voor de functie, alvorens hij zelf definitief toezegde. Nolens wees het voorstel meteen van de hand, maar Claus zag naar verluidt wel wat in het stadsdichterschap. Hij eiste echter geheimhouding tot de officiële bekendmaking. Behoud de Begeerte-directeur Luc Coorevits praatte vervolgens zijn mond voorbij tegenover Jeroen de Preter, op dat moment journalist bij *De Morgen*. Eén artikel later was de optie-Claus van de baan. Het is een merkwaardig verhaal, waarin toevalligheden en strategie moeilijk van elkaar te scheiden zijn. Schatte Claus het publieke karakter van het stadsdichterschap niet goed in? Of was de geheimhouding een opzettelijk gegraven valkuil, en het artikel een bewust perslek?

Antw. = controversiële stof.

Wat er ook van zij, door de rumoerige aanstelling van Lanoye was de toon gezet: de Antwerpse stadsdichters waren altijd goed voor een portie controverse. Pas bij de vierde stadsdichter, Joke van Leeuwen, is het stof wat gaan liggen. Protest vanuit het college is integraal verstomd, nu het project een klinkend succes gebleken is.
Om die vaststelling alleen nog maar te illustreren – verklaren komt later – heb ik al een paar alinea's nodig. Hier gaan we.

De weerklank in de pers was niet minder dan enorm. Meerdere kranten publiceerden de gedichten, niet op hun cultuurpagina's, maar goed zichtbaar vooraan of op de opiniepagina's. De bewust theatrale aanstellingen waren nationaal nieuws. Met enige regelmaat verschenen er beschouwingen over dit of dat veronderstelde bewijs van censuur door de stad Antwerpen.
Het stadsdichterschap is een mijlpaal in de carrières van alle betrokken kunstenaars tot op heden. De poëziebanier aan de Boerentoren geldt als een hoogtepunt in de carrière van Tom Lanoye. Ramsey Nasr was voor zijn geruchtmakende passage als stadsdichter een veelbelovend jong talent, bekend bij de incrowd; het stadsdichterschap zette hem op de kaart bij een breed publiek. Dit najaar is hij de ster van de vijfdelige *Canvas*-documentaire *Wildcard Tanzania*. Welke dichter kan dat zeggen? Bart Moeyaert schudde zijn imago van jeugdboekenschrijver van zich af en ontpopte zich tot dichter. (Voor Joke van Leeuwen is het nog te vroeg om de effecten van het stadsdichterschap in te schatten.)
Wat willen we nog meer? Leesbevordering? Wel, zelfs al leest het grote publiek alleen maar de gedichten van de stadsdichters, dan nog hebben ze daardoor meer poëzie gelezen dat ze anders gedaan zouden hebben. Gedichtendag stimuleert mensen één keer per jaar om poëzie te lezen; de stadsdichters doen dat meermaals per jaar. Sommige van hun gedichten zullen nog jarenlang in het straatbeeld aanwezig blijven – denk aan *Een minimum* van Ramsey Nasr, op een gevel aan het Mechelseplein.

stadsdichterschap

promotie

gedichtendag als een del stadsdichterschap

Niet alleen het stedelijke, ook het literaire landschap had er vandaag (lichtjes) anders uitgezien als Antwerpen Boekenstad het stadsdichterschap niet had ingevoerd. Dit najaar, bijvoorbeeld, organiseert Behoud de Begeerte een tournee met muzikant Mauro Pawlowski én Ramsey Nasr. Wie zou die Nasr gekend hebben, zonder het stadsdichterschap? Bart Moeyaert was en Joke van Leeuwen is te gast op alle belangrijke literaire evenementen: iedereen wil proeven van het succes van de stadsdichters.
Het resultaat van hun arbeid vindt zijn neerslag in prestigieuze publicaties: niet zomaar dichtbundels, maar zorgvuldig vormgegeven hardcoverboeken. De presentatie van Moeyaerts bundel met stadsgedichten, in het voorjaar van 2008, was van een zelden geziene omvang: fans, pers en boekensector verzamelden zich in het Sint-Felix-pakhuis voor een gebeurtenis van de eerste orde. Dat er later dat jaar uitzonderlijk geen Boekenbal plaatsvond, viel niemand meer op.
Het stadsdichterschap mag gerust gelden als één van de meest succesrijke literaire projecten van de laatste jaren: geen enkel ander initiatief is er in geslaagd zo'n breed publiek te interesseren voor de literatuur, zonder daarom muziek (De Nachten, Geletterde mensen), Bekende Vlamingen (Uitgelezen) of de schoonheid van een West-Vlaams gehucht (Watou) als lokvogel in te moeten zetten.

DE DRAGER EN DE WIND

Tot zover het succes. Het applaus mag even verstommen; we buigen ons nu over twee heikele punten. Waarom is juist in Antwerpen de stadsdichter zo'n succes geworden? Waarom niet in één van de vele andere steden en gemeenten waar geëxperimenteerd is met stadskunstenaars van allerlei pluimage? En – tweede vraag – waar ligt de klemtoon in het woord 'stadsdichter'? Wat hebben Lanoye en co. op de kaart gezet: de gedichten of de stad?

Het succes lijkt in de eerste plaats te wijten aan de excellente begeleiding van de stadsdichter. In tegenstelling tot veel andere steden heeft Antwerpen personeel ter beschikking gesteld van haar dichter. De mensen van Antwerpen Boekenstad houden de agenda van de stadsdichter bij, filteren zijn mails (zodat hij niet overstelpt wordt), leveren desgewenst redactioneel commentaar op zijn teksten én denken mee na over de perfecte drager voor het gedicht. Want typisch aan het Antwerpse stadsgedicht is dat het nooit alleen maar op papier gedrukt wordt. In de loop der jaren zijn velerlei dragers uitgetest: broodzakken, een metershoge banier, een podcast, speelkaarten, deurhangers (oplage: 72.200), projecties op muren en watergordijnen, binnenkort ook een gedicht op de vloer van een plein. Auditieve experimenten werden niet geschuwd: *De kathedraal antwoordt* was enkele weken lang te horen op de Groenplaats en de Grote Markt, als een zangerige oproep tot het gebed, gezongen door La Esterella.

Dit alles mag niet onderschat worden. Een release van de stadsdichters is vaak een gebeurtenis, omwille van de creatieve manier waarop het zijn publiek bereikt. Andere steden beperkten zich tot het publiceren van het gedicht op hun website of in een lokaal medium. Antwerpen dwong de poëzie uit haar knusse wambuis: niet het slanke bundeltje in de boekhandel, maar de hele stad moest de habitat van het gedicht worden.

Er is nog een tweede en misschien diepgaander verklaring voor het succes van de Antwerpse stadsdichter – een verklaring die de betrokkenen zelf minder graag zullen horen. Zonder me uit te spreken over de kwaliteit van de stadsgedichten, ben ik van mening dat de stadsdichter minder een literair, dan een maatschappelijk fenomeen is. De stadsdichters zijn juist hier, in Antwerpen, zo belangrijk geworden, omdat deze stad aan het begin van de 21ste eeuw aan niets méér behoefte had dan aan stemmen die de afgedwongen consensus ophieven en het opgekropte ongenoegen kanaliseerden.

Toen Tom Lanoye de eerste stadsdichter werd, zat Antwerpen al meer dan een decennium in een politieke patstelling. De schijnbaar niet te stoppen groei van het Vlaams Blok/Vlaams Belang had alle andere partijen in één monstercoalitie gedwongen, die tevergeefs probeerde eensgezindheid uit te stralen. Over het beleid van burgemeester Leona Detiège was zelfs haar eigen partij niet te spreken.
Kort voordat Lanoye aantrad, haalde het Vlaams Blok de Antwerpse coalitie onderuit door de onkostennota's uit te vlooien. Daarin figureerden merkwaardige aankopen voor beroepsmatig gebruik. Het zogenaamde Visa-schandaal leidde tot het ontslag van het volledige stadsbestuur. De ploeg die het Vlaams Blok van de macht moest houden, was knock-out geslagen. Achteraf bekeken is het niet meer dan logisch, dat het allereerste Antwerpse stadsgedicht opent met de zin: "Vervloekt heb ik u, meer dan Beerschot

ooit / verloor." Enkele regels verder in *Mijn moeilijk lief* somt Lanoye alle recente wantoestanden op, tussen haakjes die plaatsvervangende schaamte suggereren:

(Uw flikken, al dan niet met vals krediet
en karren vol klandizie voor hun snol.)
(Uw secretaris met zijn vriendjeskliek.)
(Uw schepenen met rugzak en sacochen.)
(Hun sleutelhangers, groter dan briochen.)
(De kaartjes voor hun koters.) (Hun paniek,
na jaren van struisvogelpolitiek.)

De liefde ondanks alles: dat is de rode draad doorheen Tom Lanoyes stadsgedichten. In *Antwerpse luchten* wordt heftige kritiek op de stad onmiddellijk gepareerd met een vreugdekreet en een aansporing tot actie.

rap met matrakken
industrieel
op alle vlakken
conventioneel –

spring er een gat in
open je keel
zet ze te kakken

Lanoye verwoordde de frustratie van de goedmenende Antwerpenaar, die zijn bestuursploeg in de touwen zag hangen. Zijn opvolger, Ramsey Nasr, legde de vinger op weer andere wonden. Op het dossier van de huisjesmelkers bijvoorbeeld, dat de stad maar niet uitgeklaard kreeg (in het gedicht *Het huis van honing en melk*). Maar alleen al zijn aanwezigheid betekende voor de stad een confronterende blik in de spiegel. Nasr is namelijk van oorsprong half-Palestijns. En Antwerpen is, behalve boekenstad, ook diamantstad. De verkopers van die diamanten, de Joodse gemeenschap, dient men met fluwelen handschoenen de hand te drukken; daarvoor zijn economische én historische redenen. De onthulling dat de tweede stadsdichter een Nederlandse Palestijn zou zijn, die bovendien opiniestukken schreef waarin Israël er niet goedkoop van af kwam, bracht een (bijzonder mondig) deel van de Joodse gemeenschap

in rep en roer. Er werd een poging ondernomen om Nasr te wraken. En opnieuw werd in het college de vraag gesteld of iemand die spreekt in naam van de stad, zijn politieke opinies maar meteen mee mag verspreiden. De kwestie werd toen geïnterpreteerd als een poging tot censuur (of zelfs een beschaafde vorm van racisme), maar retrospectief lijkt het eerder de eerste opflakkering van een vuur dat pas later flink zou oplaaien: het hoofddoekenverbod. Dit verbod op het dragen van religieuze symbolen door personeelsleden van de stad die in contact komen met het publiek, is een poging de persoonlijke overtuiging te weren uit het publieke domein. De controverse rond Ramsey Nasr lijkt wel een generale repetitie voor het hoofddoekenverbod en het hele 'neutrale overheid'-debat.

Lanoye en Nasr hadden wantoestanden en schandalen om over te schrijven, Bart Moeyaert kreeg iets ernstigers voorgeschoteld: een heuse tragedie. Op 11 mei 2006 trok de achttienjarige Hans Van Themsche met een geweer de straat op, schoot een Turkse vrouw neer en doodde Oulemata N'Doyie, een Afrikaanse au-pair, en Luna, het tweejarige Vlaamse meisje waar de vrouw voor zorgde.
In Bart Moeyaerts stadsgedicht *Vrouw en kind* kwamen de vele gevoelens van de Antwerpenaar samen. De rouw, natuurlijk. De schaamte, voor een politiek gedachtegoed dat leidt tot moord. De woede, die tot uiting komt in de agressieve taal die het gedicht halverwege van toon doet veranderen. Moeyaert droeg het gedicht voor tijdens de begrafenis en voegde daarmee

Een minimum van Ramsey Nasr op het OCMW-gebouw op het Mechelseplein

ooit / verloor." Enkele regels verder in *Mijn moeilijk lief* somt Lanoye alle recente wantoestanden op, tussen haakjes die plaatsvervangende schaamte suggereren:

(Uw flikken, al dan niet met vals krediet
en karren vol klandizie voor hun snol.)
(Uw secretaris met zijn vriendjeskliek.)
(Uw schepenen met rugzak en sacochen.)
(Hun sleutelhangers, groter dan briochen.)
(De kaartjes voor hun koters.) (Hun paniek,
na jaren van struisvogelpolitiek.)

De liefde ondanks alles: dat is de rode draad doorheen Tom Lanoyes stadsgedichten. In *Antwerpse luchten* wordt heftige kritiek op de stad onmiddellijk gepareerd met een vreugdekreet en een aansporing tot actie.

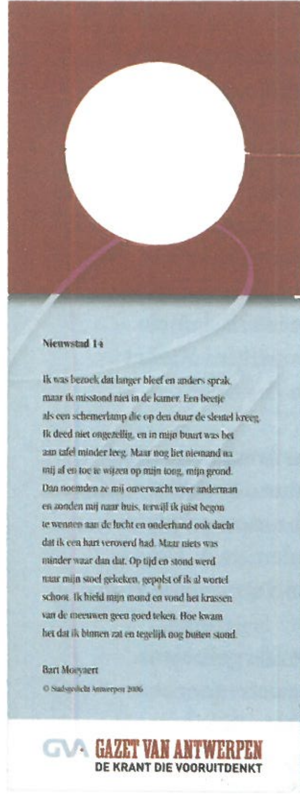
rap met matrakken
industrieel
op alle vlakken
conventioneel –

spring er een gat in
open je keel
zet ze te kakken

Lanoye verwoordde de frustratie van de goedmenende Antwerpenaar, die zijn bestuursploeg in de touwen zag hangen. Zijn opvolger, Ramsey Nasr, legde de vinger op weer andere wonden. Op het dossier van de huisjesmelkers bijvoorbeeld, dat de stad maar niet uitgeklaard kreeg (in het gedicht *Het huis van honing en melk*). Maar alleen al zijn aanwezigheid betekende voor de stad een confronterende blik in de spiegel. Nasr is namelijk van oorsprong half-Palestijns. En Antwerpen is, behalve boekenstad, ook diamantstad. De verkopers van die diamanten, de Joodse gemeenschap, dient men met fluwelen handschoenen de hand te drukken; daarvoor zijn economische én historische redenen. De onthulling dat de tweede stadsdichter een Nederlandse Palestijn zou zijn, die bovendien opiniestukken schreef waarin Israël er niet goedkoop van af kwam, bracht een (bijzonder mondig) deel van de Joodse gemeenschap in rep en roer. Er werd een poging ondernomen om Nasr te wraken. En opnieuw werd in het college de vraag gesteld of iemand die spreekt in naam van de stad, zijn politieke opinies maar meteen mee mag verspreiden. De kwestie werd toen geïnterpreteerd als een poging tot censuur (of zelfs een beschaafde vorm van racisme), maar retrospectief lijkt het eerder de eerste opflakkering van een vuur dat pas later flink zou oplaaien: het hoofddoekenverbod. Dit verbod op het dragen van religieuze symbolen door personeelsleden van de stad die in contact komen met het publiek, is een poging de persoonlijke overtuiging te weren uit het publieke domein. De controverse rond Ramsey Nasr lijkt wel een generale repetitie voor het hoofddoekenverbod en het hele 'neutrale overheid'-debat.

Lanoye en Nasr hadden wantoestanden en schandalen om over te schrijven, Bart Moeyaert kreeg iets ernstigers voorgeschoteld: een heuse tragedie. Op 11 mei 2006 trok de achttienjarige Hans Van Themsche met een geweer de straat op, schoot een Turkse vrouw neer en doodde Oulemata N'Doyie, een Afrikaanse au-pair, en Luna, het tweejarige Vlaamse meisje waar de vrouw voor zorgde.
In Bart Moeyaerts stadsgedicht *Vrouw en kind* kwamen de vele gevoelens van de Antwerpenaar samen. De rouw, natuurlijk. De schaamte, voor een politiek gedachtegoed dat leidt tot moord. De woede, die tot uiting komt in de agressieve taal die het gedicht halverwege van toon doet veranderen. Moeyaert droeg het gedicht voor tijdens de begrafenis en voegde daarmee

Een minimum van Ramsey Nasr op het OCMW-gebouw op het Mechelseplein

Deurhanger met het eerste stadsgedicht van Moeyaert, **Nieuwstad 14** © GVA

Poster **Brug** van Bart Moeyaert bij het verdwijnen van de noodbrug aan de Franklin Rooseveltplaats

een belangrijk aspect toe aan het stadsdichterschap. Niet alleen kan de stadsdichter verwoorden wat de burger voelt (i.p.v. denkt) ten opzichte van de politiek, niet alleen kan hij fungeren als hefboom voor een discussie over zaken die men liefst onbesproken houdt, hij kan ook stem geven aan collectief verlies. De woorden van de stadsdichter waren een uitlaatklep, zoveel beschaafder dan het gelijktijdige politieke geneuzel over de wapenwet of de rechtszaak, waarin alles nog eens flink wordt omgewoeld.
Vrouw en kind bevestigde wat het werk van de vorige stadsdichters al liet vermoeden: dat de stadsdichter een kanaal is voor alle ambivalente gevoelens die de politiek niet kan vatten in soundbites, voorstellen en compromissen. De stadsdichter is de ambivalente stem, die liefheeft en verafschuwt tegelijk, die onthult en verbloemt in taal tegelijk, die rouwt en roept tegelijk.

Antwerpen heeft zijn stadsdichters hard nodig gehad, de laatste jaren. Voorlopig verloopt de 'ambtstermijn' van Joke van Leeuwen een stuk rustiger. Een ander stadsbestuur, een gevarieerdere oppositie, een weggedeemsterd extreem-rechts, geen grote tragedies – haar voorgangers leefden haast in een andere wereld.
Misschien is het daarom dat Van Leeuwen weer een andere draai aan haar ambt heeft gegeven. Ze blijft experimenteren met dragers – samen met de Nederlandse vormgever Bob Takes onderzocht ze de mogelijkheden van digitaal geanimeerde gedichten – en schrijft gelegenheidsgedichten, precies zoals haar voorgangers. *Je bent er*, over Park Spoor Noord, is haar *Rome Aeterna* (Tom Lanoye), *Zonder* (over de illegalenproblematiek) haar *Een minimum* (Ramsey Nasr). Desondanks bewandelt ze ook nieuwe paden. Zo was haar eerste gedicht, *Hoe is 't*, een cadeau voor de Antwerpse districten – zeg maar: alles wat nog Antwerpen heet maar waar de toerist nooit geraakt. Dat gebied hadden haar voorgangers nog niet bestreken. Eveneens nieuw is de lichtheid of zelfs ironie die Van Leeuwen nastreeft. *Je bent er* is meer dan een gelegenheidsvers over een nieuw park: het is een troostende tekst voor de hele verloederde buurt die eromheen ligt. Een fragment:

Gras is nooit ooit alleen
Ligt en richt zich weer op
Bomen hoeven geen huur

Vogels spreken hun tjielps
Of hun pieps of hun tjilps
En je bent er je bent

Eenvoudig in zijn taal (want voor veel omwonenden is het Nederlands niet de eerste taal), met een subtiele verhuizing naar de schamele levensomstandigheden – *Je bent er* feest met mate.

Niettemin is het opvallend dat Van Leeuwens stadsdichterschap tot op heden nog geen grote weerklank heeft gehad. Is de pers de stadsdichters al beu? Of biedt de stad te weinig concrete aanleidingen?
Op die laatste vraag is het antwoord duidelijk 'nee'. Hoofddoekenverbod, Lange Wapper, Kievitplein... – het ontbreekt werkelijk niet aan controverses. Over dat laatste dossier heeft Van Leeuwen wel een gedicht geschreven, *Hier*,

maar het vraagt hogere redeneerkunst om er een politiek statement in te lezen. Anne Provoost slaagt erin (zie haar tekst, elders in dit boek); ik niet.
Kievit in 't kort. Een frequent gehoorde klacht luidt dat burgemeester Patrick Janssens weinig tot geen rekening houdt met de mening van zijn stadsbewoners. Met de bouw van de Kievit-buildings werd, volgens de buurtbewoners, bijgedragen aan de gebrekkige leefbaarheid van de buurt. Hun protest moest opgepikt worden door de nationale pers, voordat er een beetje inspraak kwam. "Dit hier is een plek waar de mensen niet zwegen", schrijft de stadsdichter dan ook. Maar niet zij is aan het woord, het is de wind die spreekt. Dat is ironisch bedoeld, want het Kievitplein is een ware windtunnel. Maar het heeft ook inhoudelijke consequenties. De wind geeft toe dat hij niet zelden bijdraagt aan verwoesting:

> Ik aaide hier voren, liet loof van de pastinaak
> wuiven als bakens voor bleke onmisbare
> wortels, ik woelde hier haren om, (...)
> Want vijand werd vijand genoemd en werd
> Vijand, *ik hielp hem het vuur* aan het hout van
> De huizen met waaien te *laaiend te maken,*
> *Ik vrat het verleden mee weg...*[c]

De wind brengt een soort historisch perspectief in het gedicht én een fatale relativering. De geschiedenis is een verhaal van verwoesten, bouwen en weer verwoesten. De wind waait daar overheen, streelt nu eens door het koren en wakkert dan weer het vuur aan. Gebrek aan inspraak? Ach, de wind waait eeuwig.

Ik vind dat jammer, omdat Van Leeuwen in hetzelfde gedicht de kracht van de stadsdichter perfect beschreven heeft: "ik moet hier vooruit / tussen ruit en vooruitgang (...) hoe weet ik nog of ik wind mee of tegen ben". De stadsdichter is meer dan een opiniërende stem. Ondanks het feit dat zijn gedichten vaak op de opiniepagina's van kranten staan, is een stadsgedicht geen opiniestuk. Het verklankt meerdere meningen tegelijk, die niet beleefd-onverschillig langs elkaar heen lopen, maar ongegeneerd botsen. De stadsdichter *is* die wind die zowel meewind als tegenwind kan zijn, en niet zelden beide. Het is de wind die iets toegedekts weer blootlegt, die tegen de haren instrijkt, die de tranen van je wangen blaast en vooral: wind maakt *tout court*. Daarom wordt hij

Stadsgedicht **je bent er** van Joke van Leeuwen voor de opening van het westelijk deel van Park Spoor Noord. © rv

Joke van Leeuwen bij de realisatie van haar stadsgedicht **Hier** op het Anna Bijns Gebouw op het Kievitplein. © Bob Takes

opgemerkt. De hele stad mag volhangen met schilderingen van Luc Tuymans, de Antwerpenaar wandelt er zonder meer aan voorbij.[d] De stadsdichter loopt men niet voorbij: hij spreekt de mensen aan, letterlijk en figuurlijk.
Het succes van de stadsdichter als maatschappelijk fenomeen, is hieraan te wijten: hij spreekt de verwarring uit van de burger. De politici geven antwoorden op de zaken die de burger beroeren, allemaal en door elkaar heen, alle dagen van het jaar. Dat is goed en nuttig, maar het is aan de burger om te bepalen wiens antwoord hij aanvaardt. Het stadsgedicht kanaliseert de twijfel, bundelt ambivalente gevoelens: de liefde-ondanks-alles, de aandacht voor wat je het liefst zou vergeten, de rouw die kantelt in woede. Een stadsdichter is niet in de eerste plaats een dichter – dus waarom volgende keer eens niet Tom Barman vragen om stadsgedichten te schrijven? – maar iemand die, al dan niet bewust, een relatie opbouwt met een stad, en haar woeligheden aanvoelt.
Ten slotte: is de stadsdichter werkelijk belangrijk? De stadsdichter is niet meer of minder dan een kanaal voor mentale hygiëne. Indien goed ingebed in een stedelijke werking, is de stadsdichter het beste wat een stad kan overkomen.

a *Het Laatste Nieuws*, 31/10/2002.
b De praktijk heeft inmiddels uitgewezen dat het stadsdichterschap een quasi voltijdse activiteit kan zijn. In dat licht is 5.000 euro slechts een schamel jaarloontje.
c Mijn cursivering (mc).
d "Wat gebeurt er als je een werk van een internationaal gerenommeerde kunstenaar als Luc Tuymans uit de context van een museum haalt en op een triviale plaats in Antwerpen tentoonstelt? Bitter weinig, zo blijkt uit een experiment van Klara.be. Nauwelijks 4 procent van de voorbijgangers die in 48 uur langs het kunstwerk van Luc Tuymans in de Antwerpse Beddenstraat liepen, vonden het werk echt een blik waardig." (*Belga*, 16/4/2008)

TOM LANOYE

ANTWERPS STADSDICHTER 2003-04

De ontsluiering van het stadsgedicht op de Boerentoren verleidde voormalig De Morgen-journalist Jeroen de Preter eertijds tot een lyrisch krantencommentaar. Speciaal voor deze publicatie blikt hij op dat commentaar terug.

HET MIRAKEL VAN DE BOERENTOREN REVISITED

JEROEN DE PRETER

Journalisten zijn cynische luieriken. Ik kan het weten, want ik was zelf journalist toen ik met eigen ogen zag hoe in het wonderjaar 2004, in de late middag van de 23ste van de maand april, de vierde strofe van het stadsgedicht van onze allereerste stadsdichter Tom Lanoye zich aan het volk openbaarde op een reusachtig doek dat werd opgespannen tegen de flanken van onze enige echte wolkenkrabber, het Antwerpse antwoord op de Empire State building, de helft van onze Twin Towers, onze machtige Boerentoren.

Over die uitzonderlijke gebeurtenis schreef ik toen in de krant dat het "een mirakel" was. Alles welbeschouwd was zoveel oprechte lof van mijnentwege al een mirakel op zich, want op die bewuste 23 april 2004 was ik al vier jaar journalist. En neem het van een door de wol geverfde journalist aan: vier jaar journalistiek is meer dan lang genoeg om je de zo kenmerkende eigenschappen van dat speciale journalistenras - het cynisme en de luiheid dus - helemaal eigen te maken. En toch, zoals eerder gezegd: op 24 april 2004, dus één dag na de 23ste alreeds, stond er in de krant een artikel van mijn hand waarin ik op basis van een authentiek ooggetuigenverslag de onthulling van het allereerste stadsgedicht "een mirakel" noemde. Het was o wonder zelfs echt niet cynisch bedoeld. Vandaag, meer dan vier cynische en luie jaren later, neem ik er zelfs geen woord van terug. Sterker nog. Ik zou hier zelfs durven stellen dat er op die 23ste april 2004 in onze geliefde stad meer dan één mirakel is geschied.

De gigantische canvas werd opgehangen door de alpinisten van de firma Acrotech

De wetenschap dat de Boerentoren een halve kilometer van onze glazen verwijderd was, zorgde alras voor een onuitgesproken consensus die we zonder twijfel hadden gerespecteerd als onze collega Marc Reynebeau ons niet plots verraste met de mededeling dat hij "een luchtje ging scheppen". Reynebeau voegde de daad zo snel bij het woord dat het onraad onmiddellijk werd geroken. Om niet te zeggen dat de angst ons om het hart sloeg. Hij zou toch niet echt naar de onthulling van dat onnozele volksgedicht gaan kijken? Wat als Reynebeau morgen nu eens geen azijnerig stukje over de onzin van "dit soort publieksvermaak" zou afscheiden, maar ons zou overtroeven met een echt ooggetuigenverslag?!

Het is hier, op deze plaats en op dit moment, dat het tweede mirakel geboren werd. Onze luiheid en ons cynisme verloor het van onze angst en - zeker niet in de laatste plaats - onze woede om Reynebeaus gebrek aan collegialiteit. Met stevige tred zetten wij de achtervolging in. Die stevige tred bleek echter niet te volstaan. Het was pas aan de Wapper dat we in de verte, samen met de contouren van de Boerentoren, iets dachten te herkennen dat leek op de achterkant van een huppende collega Reynebeau, de rat. Ontsteld maakte ik me los uit het groepje-Martine Cuyt door me, voor het eerst in vier jaar, in looppas voort te bewegen. Alleen zo slaagde ik erin om net voor de hoek van de Meir en de Huidevettersstraat de ondertussen zwalpende Marc Reynebeau te remonteren. Tien meter verder hielden we reutelend en rochelend halt, net op het ogenblik dat de laatste regels van Lanoyes beklijvende gedicht werden ontrold.

"BEZWIJKT", luidde het in het slotvers. "HOUDT / U NIET IN". Reynebeau voegde de daad bij het woord en zeeg krijtwit neer. De gevierde literaire journalist was duidelijk iets te diep gegaan. Twintig jaar rasjournalist zijn, zoiets doe je niet ongestraft.

VAN OSTAIJEN

We hebben het hier al een paar keer gezegd, maar we zeggen het voor de duidelijkheid nog maar eens. Journalisten zijn in wezen cynische luieriken. En toch. Soms, heel af en toe, hebben ze hun bevlogen momenten. De zeldzame keer dat zoiets gebeurt, mag u er vergif op innemen dat die plotse bevlogenheid is voortgekomen uit wraakgevoelens ten overstaan van een gewaardeerd collega.

Het was ook in die omstandigheden dat ik tijdens de middag van 23 april 2004 een literair-journalistieke verhandeling schreef die ik tot vandaag als de beste uit mijn carrière beschouw. Zegepralend grijnzend, op 's vijands trillend lijk, en voortgestuwd door de zoete roes van de zopas geboekte overwinning rolde mijn ode aan Lanoyes allesbehalve bescheiden meesterwerk er in één beweging uit. Onder de voor de gelegenheid wat langer uitgevallen kop "Het Mirakel van de Boerentoren: Wat Reynebeau heeft gemist omdat hij aan het zuurstofmasker van het Elisabethgasthuis hing", gaf ik het allereerste stadsgedicht van Lanoye meteen een welgemikte plaats in de Vlaamse, of nog veel juister, de Antwerpse literaire canon.

Chocolatier Goossens en Lanoye onthullen een chocolade Boerentoren met stadsgedicht op de startdag van ABC2004, 23 april 2004

Om collega Reynebeau al meteen op zijn gevoeligste plek te treffen, begon ik mijn artikel met de stelling dat Lanoye hier op meer dan briljante wijze aansluiting had gevonden bij de traditie van Van Ostaijen.[a]
De bewijsvoering die deze stelling overtuigend kracht bijzette, werd afgesloten met een retorische vraag, die meteen een bruggetje vormde naar de volgende stelling. "Is het mogelijk dat Van Ostaijens zotte maar briljante geest ten volle begrepen kan worden door een letterkundige die zijn inspiratie niet heeft gevonden in een zo vruchtbare metropool als Antwerpen? Zijn zulke rijpe literaire vruchten te plukken van de dorre tak eener provinciestad, zoals bijvoorbeeld de stad Gent er een is? Laat ons deze vraag beantwoorden met een andere vraag. Was Alfons De Ridder een Gentenaar?"
Er volgde enige in deze context niet onbelangrijke anekdotiek. Zo herinnerde ik de lezer aan de plannen van de oude De Ridder alias Willem Elsschot om de flanken van de in zijn tijd nog piepjonge Boerentoren te verhuren aan adverteerders. De Ridder was hierin mislukt, in tegenstelling tot Lanoye, die de oude droom tegelijk op een veel hoger plan had getild, en dit in zowel artistieke als universeel menselijke zin. "Lanoye geeft ons Antwerpenaren het mooist denkbare geschenk", schreef ik, en besloot: "In de liefdesverklaring van onze dierbare Boerentoren aan onze niet minder dierbare Onze Lieve Vrouwentoren geeft de dichter op een spectaculaire en tegelijk tedere manier uitdrukking aan de tegenstelling tussen onder anderen kapitaal en spiritualiteit, moderne tijd en Middeleeuwen, zakelijkheid en verstilling, handelsbalansen en mystiek. Wie niet te tam of te cynisch was om er gisteren bij te zijn, was getuige van een mirakel."
De lezer mag oordelen of er sindsdien nog op zulke hoogstaande wijze over een literaire gebeurtenis is bericht. Wij durven dat sterk te betwijfelen. Voor die 23ste april 2004, ja, toen werd dat hoge niveau nog geregeld gehaald, zelfs bijna dagelijks. Maar dat was dus voor de grote Marc Reynebeau om de eerder genoemde redenen in het Elisabethgasthuis belandde om vervolgens te verdwalen op de zijsporen die televisie en Wetstraat heten.
Overigens is er van die State of the Union van het Boek sindsdien ook niet meer zo veel vernomen.[b]

a Zie Marc Reynebeau (1996) *Dichter in Berlijn: de ballingschap van Paul van Ostaijen (1918-1921)*, Globe, Groot-Bijgaarden en (1997) *Dichters van Nu 8. Paul Van Ostaijen*, Poëziecentrum, Gent. Bloemlezing samengesteld door Marc Reynebeau.
b De 'State of the Union van het boek' waarnaar Jeroen de Preter verwijst, kreeg tijdens ABC2004 vorm in de Staten Generaal van het Boek en de Letteren, die uitmondde in het boek *De tak waarop wij zitten - berichten uit de boekenbranche* van Mark Cloostermans, Epo, 2006. (nvdr)

STADSGEDICHTEN

Tom Lanoye schreef tussen 30 januari 2003 en 26 januari 2005 twaalf stadsgedichten:

Mijn moeilijk lief
Pleinvrees
Roma aeterna
Pepto Bismo 2003
Amnesie
Antwerpse luchten
Open en brood
De Boerentoren schrijft
De Kathedraal antwoordt
Tuymans in Tate
Ietwat ceremonisch voor Antonis
Programma (bis)

Lees alle stadsgedichten van Tom Lanoye op www.antwerpen.be/boekenstad of in Stadsgedichten, Uitgeverij Prometheus, 2005.
Tom Lanoye leest een selectie van de gedichten ook voor op www.stadsdichterpodcast.be.
Meer over Tom Lanoye op www.lanoye.be.

orontwerp van het 'Boerentorengedicht' armee Dooreman Lanoye overtuigde om enkel de vierde strofe te gebruiken

Tom Lanoye en Dooreman toosten op het mirakel van de Boerentoren

MIJN MOEILIJK LIEF (DEEL 3/3)

Men zegt dat gij het liefst de waarheid hoort?
Welnu: bedrogen heb ik u. Gelijk gij mij.
Ik kon niet snel genoeg uw deur uit zijn.
Per boot, voituur of vliegmasjien – salut!
Het zeegat uit, het ruime sop – de kost!
En nooit kom ik nog weer – ik ben verlost!

Gelogen was het, als ik zei dat het mij speet.
Ik heb zo veel gezien dat gij niet had,
dat gij niet weet, en ik nooit meer vergeet.
(De Taj Mahal? Amai. Die mocht er zijn.)
(Chicago, Rio. Het verenigde Berlijn.)
(Het Witte Huis, de Nijl. Het Rode Plein.)
(In Rome, die fantastische fontein!)
(De dansertjes op Bali.) (De woestijn.)

Maar waar dan ook kwam altijd dat moment
waarop het hoofd beschaamd werd afgewend.
Daar zijn ze weer. De bedelaars. De krottenwijken.
De broekjes, amper kleren aan het lijf, die stijf
van luizen staan. Niet één kan lezen en toch snuiven
ze uit dertig merken lijm alleen de sterkste.

En altijd weer, in uniform: de bullebakken
die als een bende het bewind van hun ellende
beheren – letterlijk: geen vrouw in zicht. (Op tijd
en stond daalt wel beschaving neer, onder de vorm
van bommen en granaten, in de naam van God & Co.)
(Zij treft met wat geluk alleen de reeds mismaakten
Die om den brode juist hun stompen en prothesen
stonden te tonen aan de gruwende toeristen
die naar hun thuisfront kunnen keren met een oogst
aan kekke kiekjes en een eeuwenoud verhaal –
de geur van verse lijken in vernielde straten.)

Zo keer ik dezer dagen
ook rechtsom. Maar dan
met blaren op mijn hart.
Met gaten in mijn ziel.
Opnieuw. Dan toch. Weerom

vlij ik, op zalf en troost
bedacht, mij vol tegen
uw brede boezem aan.
En sus gered, verrukt,
beschaamd, bedrukt,
ten toon, ten langen leste:

'Ik mag mijn handje kussen dat ik woon
in de gewesten van Sus Antigoon.'

Postkaartenset drieluik **Mijn moeilijk lief** © Rob Marcelis

ROMA AETERNA (FRAGMENT)

bij de heropening van de Roma op 15 mei 2003

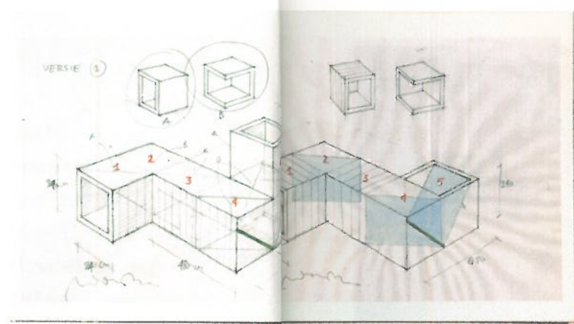
envoi de lanoye:

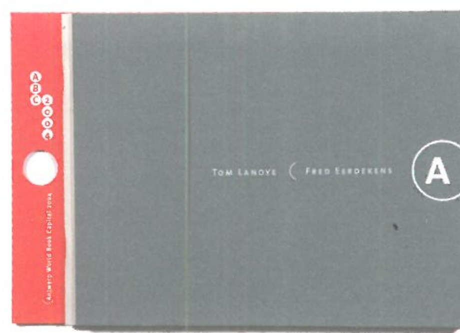
wij hebben hollywood niet nodig, nu.
wij hebben borgerhout. voor een verhaal
waar geen scenarioschrijver op zou komen:
met blote hand, niet één speciaal effect –
tenzij de nagel om hun kont te krabben –
veranderde een legertje vrijwil'gers
een trieste bouwval in een trotse zaal.
waar reeds de eerste avond, als weleer,
bezoekers binnen kwamen stromen voor
hun helden – die het muzikaal geweld
met verve stonden in te tomen om niet élk
balkon naar ond'ren te doen dond'ren…
le tout was daar. de pers. de buurt. en ook –
opeens, massaal, genietend, uit het niets:
een rij vol hoge politieke omes, alsnog
belovend hun beloftes na te komen…

'tweed tijd! de rubens zijn we kwijt. goddank
is er de roma. die roma zijn we rijk. tot spijt
van wie 't benijdt, verspreid het wijd & zijd:

'de roma
is er weer!

en dit keer
voor altijd.'

Cahier Stad van Letters, A,
door Tom Lanoye en Fred Eerdekens

ANTWERPSE LUCHTEN

Voor Fred Eerdekens, tekstbeeldenaar, als taalmateriaal voor het gelijk-namige paviljoen in beton en spiegels dat hij en Lanoye maakten voor de feestelijke opening van ABC2004.

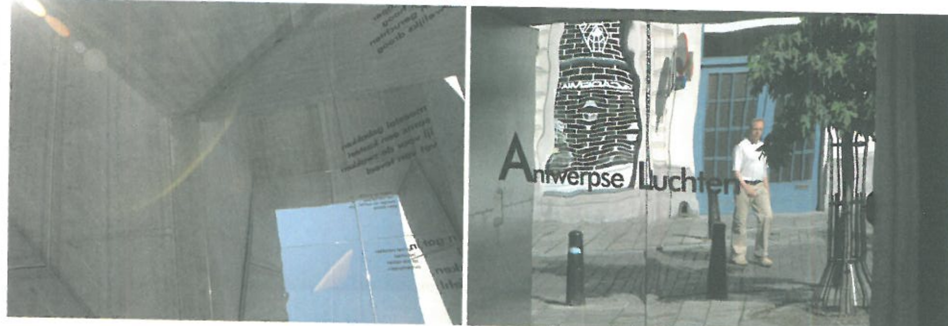
niet al te proper
niet al te hoog
bol van geruchten
nauwelijks droog

koepel vol kluchten
lust voor het oog
zwanger van zuchten
geen dialoog

meestal gebakken
soms een kasteel
ijl voor de zwakken
vet van teveel

rap met matrakken
industrieel
op alle vlakken
conventioneel –

spring er een gat in
open je keel
zet ze te kakken
Befehl ist Befehl

Paviljoen A voor ABC2004

La Esterella en Tom Lanoye op ZuiderZinnen 2004

De kathedraal antwoordt op het openingsfeest van bibliotheek Permeke, 23 april 2005

WAAROM VERTOEF IK
PLOMP
VERLOREN
HOEKIG IN UW
RANKE
SCHADUW KANT
UW BRODERIE
VAN STEEN
—ALS TOREN ALS MINNAAR
UTE MIN UTE JONG

[1:4

VERLEENT N NIET ZODO
DESALNIET TEM EN IK ENDE
NIET NET HET LOGGE T STOMP GEBOREN
DE SIER V IER
SCHOON HE ANT VAN GEWIN DIE
ZIN EN IS HET
LOMPE SOMS NI TROEVE BOER
TOT VERSTOMD
OR UW VERSCHIJNING
BEWOND'REN T ELK CH A.N DER
VERFIJNING MEEST GESCH VOORBESCHIKT

[3:4

AANVAARDT MIJ
NEEMT AA
MIJ ZIET MIJ STAAN
BEGINT MET
MIJ ZO DAGHT
ZO NACHT
UW PRACHT
VAN VOOR AF AAN
OH KIJKT DAN
HOUDT VAN MIJ
BEZWIJKT U NIET IN

LANOYE / DOOREMAN [4:4

Postkaartenset **Boerentorengedicht**

DE KATHEDRAAL ANTWOORDT

A capella, door La Esterella, in plat Antwerps en à la muezzin

allez –
  wie dat er daar is
hallo –
  zegt dat 't niet waar is

na jaren & jaren & jaren & jaren & jaren
dat ik hier wind en sneeuw en zon heb staan vergaren
dat ik met vlag en pluim en wimpel heb staan zwaaien
met mijn kantelen en mijn klokken heb staan draaien
al jaren & jaren & jaren & jaren & jaren
uw attentie & verlangen heb proberen vangen
mijn *repertoir'* en mijne nikkel heb af staan draaien
met *concêrs* van beiaard & gezangen & fanfaren
na jaren & jaren & jaren & jaren & jaren

amai –
  nu komt er 1 gedichtje
amai –
  nu zie ik uw gezichtje

maar ik zên zo blâ zo blâ
zo blâ zo blâ zo blâ
ik zên van â
en gâ van mâ van mâ van mâ
van mâ van mâ

(mijn jeugdig onbezonnen *tjsoepke*)
(mijn stevig geformeerd betonnen *poepke*)
(mijn ferm geblokt en opgeschoten *sjoeke*)
(mijn uit de kluiten goed gewassen *piezeloeke*)

en toch:
ochââârm –
  het zal niet mogen zijn
ochââârm –
  het is alleen maar schijn

want tussen u en mij?
daar ligt dus wel 1 plein en een paar eeuwen tussen
nooit zullen gij en ik mekaar zelfs kunnen kussen
wij moeten ons met één gedachte leren sussen:
ooit zal de wereld wel vergaan
  ooit zullen wij niet langer staan
  ooit vallen gij en ik op onze *sjokkedeizen*
  en kunnen wij malkander met vermengend stof & gruis
  voor eeuwig onze liefde *carrément* en kuis bewijzen

tot zo lang kan er mij geen andere bekeren of bekoren
al zijn we dan geboren en gezworen alletwee een toren
al zijn we dan van steen en staan we ver uiteen
  ik wacht op u
  ik smacht naar u
  per saecula saeculorum:
    vaneen en
    toch bijeen
nog jaren & jaren & jaren & jaren & jaren
    vaneen en
    toch bijeen
    vaneen en
    toch bijeen
(herhalen en wegfaden)

RAMSEY NASR

ANTWERPS STADSDICHTER 2005

Het éénjarige stadsdichterschap van Ramsey Nasr kende vele hoogtepunten. Onvergetelijk is de voorstelling van zijn stadsgedicht voor de nieuwe Bibliotheek Permeke. Anni van Landeghem, adjunct-hoofdredacteur van De Standaard, laat u hier dit memorabele moment herbeleven.

KIPPENVEL OP 'T CONINCKSPLEINTJE

ANNI VAN LANDEGHEM

Het was een middag midden in de week. Driekoningen. Ik reed stapvoets door de Gentse binnenstad. Niet met de fiets, maar met de wagen. Daar zal wel een, niet eens zo goede, reden voor geweest zijn. Op een bepaald ogenblik moeten voorbijgangers ter hoogte van de Ajuinlei stomverbaasd naar mij hebben gekeken, omdat ik daar in mijn eentje achter het stuur een onbedaarlijke lachbui kreeg.

Dat zat zo. Ramsey Nasr was te gast in de studio van Radio 1, omdat hij aan het eind van die maand zou worden geïnstalleerd als tweede Antwerpse stadsdichter. Voor de elfendertigste keer schat ik, had hij nog maar eens de vraag voorgelegd gekregen of een Nederlandse Palestijn wel over de juiste geloofsbrieven kon beschikken om zich uit te geven voor Antwerpse stadsdichter.

De aankomende stadsdichter bleef er beleefd en rustig bij. Het gesprek kabbelde voort, ging na een tijdje over het Antwerps. Ik meen me zelfs te herinneren dat de presentatrice van dienst wilde weten of hij voortaan in het Antwerps zou gaan praten. (Alsof dat ons op radio en tv al niet genoeg ongevraagd komt aangewaaid, van programmamakers en acteurs die het stadsdichterschap niet eens als een half excuus kunnen aanvoeren.)

Al met al bleek die vraag niet zo'n slechte voorzet, want Ramsey Nasr toonde zich een voortreffelijk kenner van Antwerpse uitdrukkingen. Niet omdat hij vond dat hij in dat verband een geruststellende score moest kunnen

Afscheid aftredend stadsdichter
Ramsey Nasr in het stadhuis

© Koen Bro

voorleggen. Wel omdat hij, na ruim tien jaar in Antwerpen wonen, gesteld was geraakt op de weelde, de sappigheid en de geestige vondsten die hij van dat patois-aan-de-haven had opgestoken.

Op een bepaald ogenblik haalde hij zo het (mij totaal onbekende) Antwerpse equivalent naar boven voor een ochtendlijke houten kop: een *betonnen klakske*. En toen moest ik dus heel hard lachen. Het beeld is op zich natuurlijk al onweerstaanbaar. Maar de manier waarop hij het zei: daar in die studio zat gewoon een Antwerpenaar.

Het hele verdere jaar van dat stadsdichterschap heb ik geregeld aan dat moment moeten terugdenken. Dat had niks te maken met die nog maar eens opgerakelde controversiële start (nog voor de dichter één vers had kunnen bedenken werd hij minimaal als een Palestijns-Nederlandse invasie in de Koekenstad bestempeld, omdat hij een schrijver bleek te zijn die ook wel eens een mening had en daar – godbetert – voor durfde uit te komen ook). Maar het frappeerde me hoe dat stadsdichterschap een soort uitvergroting werd van dat radio-niemendalletje. Je kon het lezen in zijn gedichten, je kon het horen in gelegenheidsspeeches: die zogenaamd vreemde eend in de bijt was met alle denkbare empathie met 'zijn' stad aan de slag gegaan en had haar welhaast onvoorwaardelijk in zijn hart gesloten.

Dat laatste bleek geen eenrichtingsverkeer bovendien. Eind april 2005 werd de nieuwe openbare bibliotheek geopend. De Permeke, gelegen aan het De Coninckplein. Bij die gelegenheid was er op het plein een *groot volksfeest* georganiseerd. Er waren tentjes, er was drank, er was een podium, het was warm, er was veel volk. Zelf kende ik deze buurt niet, maar ik kwam er snel achter dat ik 'volksfeest' zelden zo trefzeker had uitgebeeld gezien.

De eerste stadsdichter trad er op, samen met La Esterella. Er hing vrolijkheid in de lucht, en een grote bereidheid om te luisteren. Toch was ik benieuwd hoe deze merkwaardige mensenmix zou reageren op Ramsey Nasr.

Na een soortement aanloop las hij *Stadsplant*, het eerste – erg lange – stadsgedicht. Het publiek was stil; luisterde aandachtig. Waar lag het aan? De vertrouwde straten en plaatsen waar het gedicht vol van zit? De herkenbare

Academische opening Bibliotheek Permeke, 22 april 2004

situaties? De klanken? Wie zal het zeggen. Hoe dan ook: het applaus duurde veelzeggend lang. Ik wist meteen (en ik niet alleen): hier gebeurt iets bijzonders.

Plots zag het ernaar uit dat dat heel bijzondere zijn beslag niet zou krijgen. De klank viel verdomme uit. En niet voor een paar minuten, maar bijna een uur. Het moet zijn dat ze daar op dat plein wel wat gewoon zijn qua tegenslag, want iedereen wachtte geduldig tot de zaak was hersteld en Ramsey Nasr weer op het podium stond.

Toen bracht hij gelijk zijn gelegenheidsgedicht voor de Permeke, het nagelnieuwe gebouw daar op het plein. Het gedicht heet *Achter een vierkante vitrine*, maar ik zal het altijd 'zijn kubus' blijven noemen. Zelf hoorde ik het voor het eerst en ik was overdonderd. Mijn dochter naast me begon meteen na afloop op haar vingers te fluiten, en – zo merkte ik – dat deed ook het hele

plein. Nooit eerder heeft applaus me zoveel kippenvel bezorgd. Ramsey Nasr had al die mensen ingepakt. Met de stilistische bravoure, het dansende ritme, de volle klanken en de hartverwarmende inhoud van een gedicht. Hij kreeg de grote generositeit waarmee hij zijn stad had benaderd in onophoudelijk aanrollende golven terug.

Ik heb het hem nog herhaaldelijk horen lezen – die zelfde avond zelfs, op het boekenbal in de Roma, later ook op een bankiersdiner in de Boerentoren – het werd telkenmale gunstig tot uitbundig onthaald, maar nooit meer zo heftig en zo warm. Nooit vergeet ik die ene man die, de armen gespreid, tijdens dat applaus voor het podium op het De Coninckplein heen en weer bleef lopen. Gelukzalig kijkend, nu eens met zijn gezicht naar Ramsey Nasr gewend, dan weer naar het publiek. Dat hij een glas op had, zal er vast iets mee te maken hebben gehad, maar toch was het voor iedereen duidelijk wat hij zeggen wou: "Niet te geloven toch, dat dit ons te beurt valt. Hier, met onze dichter."

Ramsey Nasr op het De Coninckplein bij het openingsfeest van bibliotheek Permeke

Als exact een jaar later *Onze-lieve-vrouwe-zeppelin* verschijnt, de bundel waarin Ramsey Nasr de stadsgedichten en zijn andere Antwerpse gedichten samenbrengt, merk ik bij de 'toelichtingen' achterin dat hij de introductie aanhaalt die er in *De Standaard der Letteren* boven stond, toen het gedicht er op 28 april 2005 over twee pagina's werd afgedrukt.

> De locatie: een zonovergoten plein in wat als een probleemwijk bekendstaat.
> Het tijdstip: zaterdagmiddag 23 april.
> Het publiek: enkele honderden mensen, overwegend afkomstig uit die buurt, een bizarre mix van jong en oud, autochtoon en allochtoon.
> De actie: een stadsdichter van Nederlands-Palestijnse afkomst leest een lang gedicht over de pas geopende bibliotheek op dat plein.
> De reactie: na afloop wordt de dichter door de aanwezigen in het hart gesloten met een onwaarschijnlijk lang en warm applaus.
> Ook dát is Antwerpen.

Nu ik het geruime tijd later herlees, merk ik dat ik het eigenlijk toen al heel precies had samengevat.

STADSGEDICHTEN

© Koen Broos

Ramsey Nasr schreef tussen 27 januari 2005 en 25 januari 2006 tien stadsgedichten:

stadsplant
achter een vierkante vitrine
mijn symptomenland
het huis van honing en melk
zoo mensch zoo dier
de changeur
een minimum
UtopiA
uw liefhebber
voor wie in vreemde landt

Lees alle stadsgedichten van Ramsey Nasr op www.antwerpen.be/boekenstad of in **Onze-lieve-vrouwe-zeppelin**. Uitgeverij De Bezige Bij, 2006.
Ramsey Nasr leest een selectie van de gedichten ook voor op www.stadsdichterpodcast.be.
Meer over Ramsey Nasr op www.ramseynasr.nl.

STADSPLANT (FRAGMENT)

(...)

envoi:

'alles bon en wel, o grote poëet-labbekak-de-la-ville
maar excusé dat is antwerpen niet, uw hele sinksefoor daarboven
en uw mammoetbot en alles, schoon ze, maar dat pakt hier niet

waarom ruikt ge niet eens aan de geurende boezem van onze stad?
gij telt blaadjes op afstand en schrijft tevreden: een bloem zag ik
maar kom toch dichter, ruik, we zijn echt meneer, wij leven

pas als ge aan ons gesnoven hebt, aan ons vlees, ons bloed
onze petrol en de sluikstort diep in onze kelk, dan misschien
doen we mee aan uw zweverig straatnamen-tric-trac-spel

met uw eendrachtstraat, uw eenheidstraat, uw verzoeningstraat
uw gelijkheidstraat en de harmoniestraat en de welvaartstraat
ja wie weet stijgen ook wij dan via voorspoedlei en regenbooglei

omhoog langs onze hemelstraat, niet omdat u dat verzonnen had
maar omdat we dat zo willen: kijk dan onze zonstraat, onze
hemelrijklaan gaat van offerandestraat richting paradijsstraat

en niet langer omhuld door de muren van onze lieve madam
stormen we binnen, wij: thérèse, philemon, de neus en al de rest
van je hopland hosanna de heilig hartstraat in, gewichtloos hoger

waar het strand van sint anna als een ansicht op ons wacht
om dan bij de reuzenpoort wellicht die rechterhand vol ballast
mee af te werpen, samen aan te kloppen - te worden toegelaten

als waarlijk vrije verzen in ons eigen stadsgedicht'

Aanstelling stadsdichter Ramsey Nasr in aanwezigheid van o.a. Hugo Claus, Wannes van de Velde en Gerrit Komrij

De plechtige ondertekening van de stadsdichterovereenkomst door Ramsey Nasr op gedichtendag 2005

ACHTER EEN VIERKANTE VITRINE (FRAGMENT)

och meneer
ik zeg het maar gelijk het is
t is allemaal de schuld van die kubus
met glazen kubussen niks als last
je te jure
        t is een ander ras
                maar soit

dees hier was altijd een nette buurt
met fatsoenlijke hoeren afrikanen verslaafden
portugezen albanezen polen pakistanen
chinezen en proper tramjeannetten
enfin marginalen gelijk gij en ik
alles ging goe en nu krijgen we dit

weet gij wel dat wij hier indertijd
t pikant brooike martino nog
hebben uitgevonden met zijn allen
ja maar ja maar
        i am sorry zenne

dat was hier nen non stop color copy center
met zijn telefoon home en zijn avenue vaseline
dees wijk da is vlaamse geschiedenis tiens
waaraan hebben wij toch die kubus verdiend

s morgens vroeg dan beginnet al
dan komen ze dáár uit hun vierkanten hol gevallen
t is lettertuig meneer
                t zijn allemaal kakkerlakken
as ge erop trapt dan leggen ze eikes met inkt in
dat hebben ze mij toch verteld alleszins

Ramsey Nasr | achter een vierkante vitrine

Uitgave Antwerpen Boekenstad van **achter een vierkante vitrine**

en dan komen ze u groeten *o my god*
da moetes meemaken
                wá is dá zeg
smorgens vroeg staan ze daar plots lijk zot
jan en alleman ne goeiendag te wensen
'dag bloem
        van je ploem
                ploem
                        ploem'

en eeldendag paukenslag he meneer
                        ja maar
wa kunde daar nu nog op zeggen
                        niks begot
ge kunter nuldeballen aan doen
                        t is pure maffia
vroeger nepen ze hier al eens goe in uw kont
maar dat is er allemaal niet meer bij
                        allez ja
dees mensen laat ik het pats boem zeggen
dees mensen zijn anders
gelijk als bij ons

(...)

EEN MINIMUM

lees me dan
luister dan zacht

ik ben de muur
en muurvaste man

jarenlang zitten
mijn lief en ik stil

tegen dit plafond
van gitzwarte kas

en vanaf ons vel
begint de bodem

en daar is geen rek
om haar te omarmen

zij zit ertussen
ik zit eronder

en ja ik heb niks
jazeker ik ben niks

maar godmiljaar
ik kan overleven

ik knok tot nu
de jaren rond
van beens af aan
tot aan mijn dood
zal ik tegen u
dit plafond
en alle ogen
in uw mond
opknokken

ik zal uit mijn pree
tevoorschijn komen

meewandelen onder haar
met mijn kansarme zon

en rondbazuinen

hier staan wij
klein en fier

lijk een mens
op een plein

en ik zou met u
niet willen ruilen

ik zou er geld
voor willen geven

om net als u
mezelf te zijn

Een minimum | Ramsey Nasr

lees me dan
luister dan zacht

ik ben de muur
en muurvaste man

jarenlang zitten
mijn lief en ik stil

tegen dit plafond
van gitzwarte kas

en vanaf ons vel
begint de bodem

en daar is gee ndelen onder haar
om haar te on jn kansarme zon

zij zit ertusser dbazuinen
ik zit eronder

en ja ik heb ni hier staan wij
jazeker ik ben klein en fier

maar godmilja lijk een mens
ik kan overleve op een plein

k zou met u
ik knok tot nu willen ruilen
de jaren rond

van beens af zou er geld
tot aan mijn d or willen geven

zal ik tegen u n net als u
dit plafond ezelf te zijn
en alle ogen
in uw mond
opknokken

ik zal uit mijn
tevoorschijn k

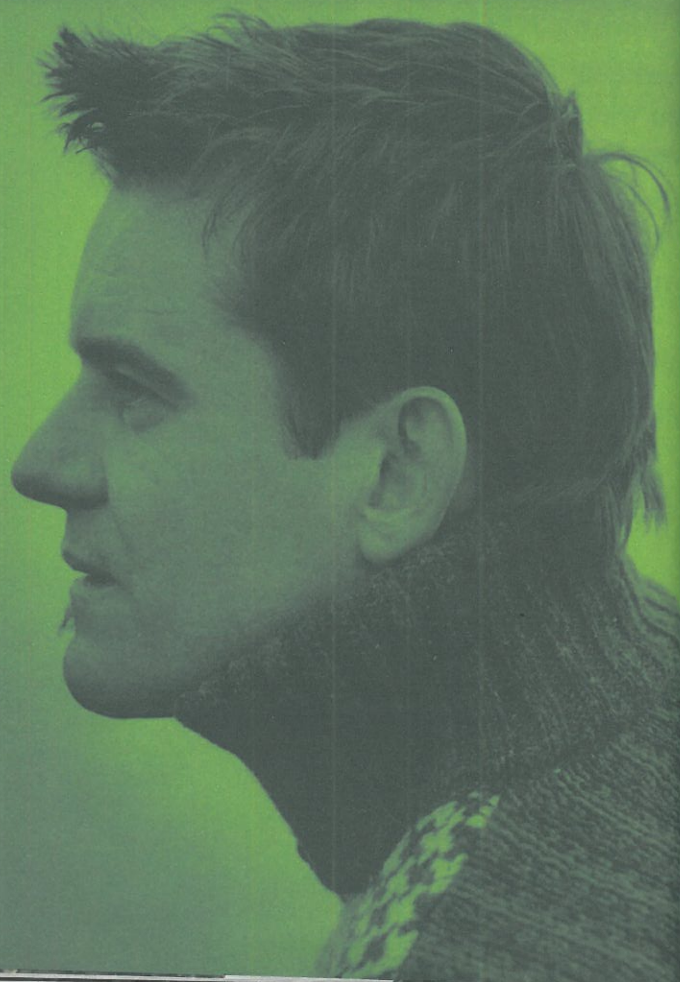

Gedichtenmuur **Een minimum** op het Mechelseplein

BART MOEYAERT

ANTWERPS STADSDICHTER 2006-07

Gedichten voor gelukkige mensen heten zijn stadsgedichten. Maar tijdens het stadsdichterschap van Bart Moeyaert beleefde Antwerpen één van de ongelukkigste dagen uit haar geschiedenis. Een dolle schutter trekt door de stad en schiet, gedreven door racistische motieven, in het wilde weg mensen neer. Daarbij komen het meisje Luna en haar oppas Oulematou om het leven. Luna's ene grootmoeder vroeg de stadsdichter om een stadsgedicht. Luna's andere grootmoeder, Suzanne Van Well, deelt met u de herinnering aan de woorden van de stadsdichter.

17- 05 - 2006. A DAY TO REMEMBER

SUZANNE VAN WELL

Eerst was er 11 mei 2006. Een zwarte dag, een historische dag. De dag dat mijn familie dodelijk geraakt werd en de bewoners van Antwerpen, samen met de gruwel en het ongeloof, samenhorigheid en solidariteit ontdekten. Bart Moeyaert zei het pakkend in zijn gedicht *Vrouw en kind*: "het duurt geen tel en de stad is veranderd".

Dan was er 17 mei 2006. Meer dan 1.500 mensen in de kerk en erbuiten luisterden naar de woorden van onze stadsdichter, soms lyrisch soms hard. Woorden die trachten de gemengde emoties van een hele bevolking te vertalen. Woorden ook die de twee rouwende families zo rechtstreeks aanspraken. Woorden van een stadsdichter.

De stadsdichter, de stem die de gevoelens, de emoties, de grote en kleine belangrijke momenten van onze stad moet verwoorden, vereeuwigen.
De stadsdichter, de stem die het dagelijkse en het uitzonderlijke met lyriek beschrijft.
De stadsdichter, een stem die het alledaagse sublimeert.

Maar die dag in de Sint-Pauluskerk was Bart Moeyaert, die spontaan was ingegaan op de vraag van de andere grootmoeder, een schokkende aanwezigheid. Schokkend omdat hij zo intens de woede en onmacht vertaalde waar wij mee werden geconfronteerd. Schokkend omdat hij met zijn vragen aan de lieve vermoorde vrouw vragen stelde aan ons allen. Schokkend omdat die dag zoals alle vorige dagen alles schokkend was, alles onverdraaglijk, alles onverklaarbaar, onaanvaardbaar.

En nu, na meer dan 2 jaar, met nog steeds het gemis, het verdriet blikken wij terug op een dag zonder valse noten, een dag die, hoe bizar dit ook moge klinken, als een mooie dag in de herinnering leeft. Een dag die voor velen een moment van bezinning werd, een tastbaar voelen van verbondenheid, van solidariteit, van eensgezindheid.

Op 17 mei 2006 waren wij misschien nog verblind door pijn maar nu, bij het oproepen van herinneringen komt zoveel menselijk moois bovendrijven dat het ook hoop voedt. De pastoor van Sint-Paulus, Paul Schelen, die de voor ons zo belangrijke oecumenische dimensie aan de dienst gaf, de ontroerende woorden van Jan Decleir, de prachtige melopee van de Malinese zangeres, de ontroering van de klasgenootjes, de stadsafgevaardigden, de familie en vrienden en vooral, maar vooral de echte gemeende, warme sympathie van alle stadsgenoten.

De samenhorigheid die die dag voelbaar was, is voor mij de belangrijke boodschap. De terechte vragen die iedereen zich heeft gesteld bij de gruwelijke daad van een ontspoorde jonge man hebben velen aan het denken gezet. Dat het onrecht, het meevoelen, de woede, de onmacht, het gekwetst zijn zo treffend werd verwoord dat is de grote verdienste van Bart Moeyaert. Dat hij verontwaardiging en tederheid zo mooi laat samenklinken dat moet wel de kracht van poëzie zijn.

fficiële aanstelling van stadsdichter Bart Moeyaert in het Antwerpse stadhuis, gedichtendag 2006

Kaartspel met stadsgedicht **52 kaarten en 2 jokers**
in een ontwerp van Dooreman en met tekeningen van Gerda Dendooven

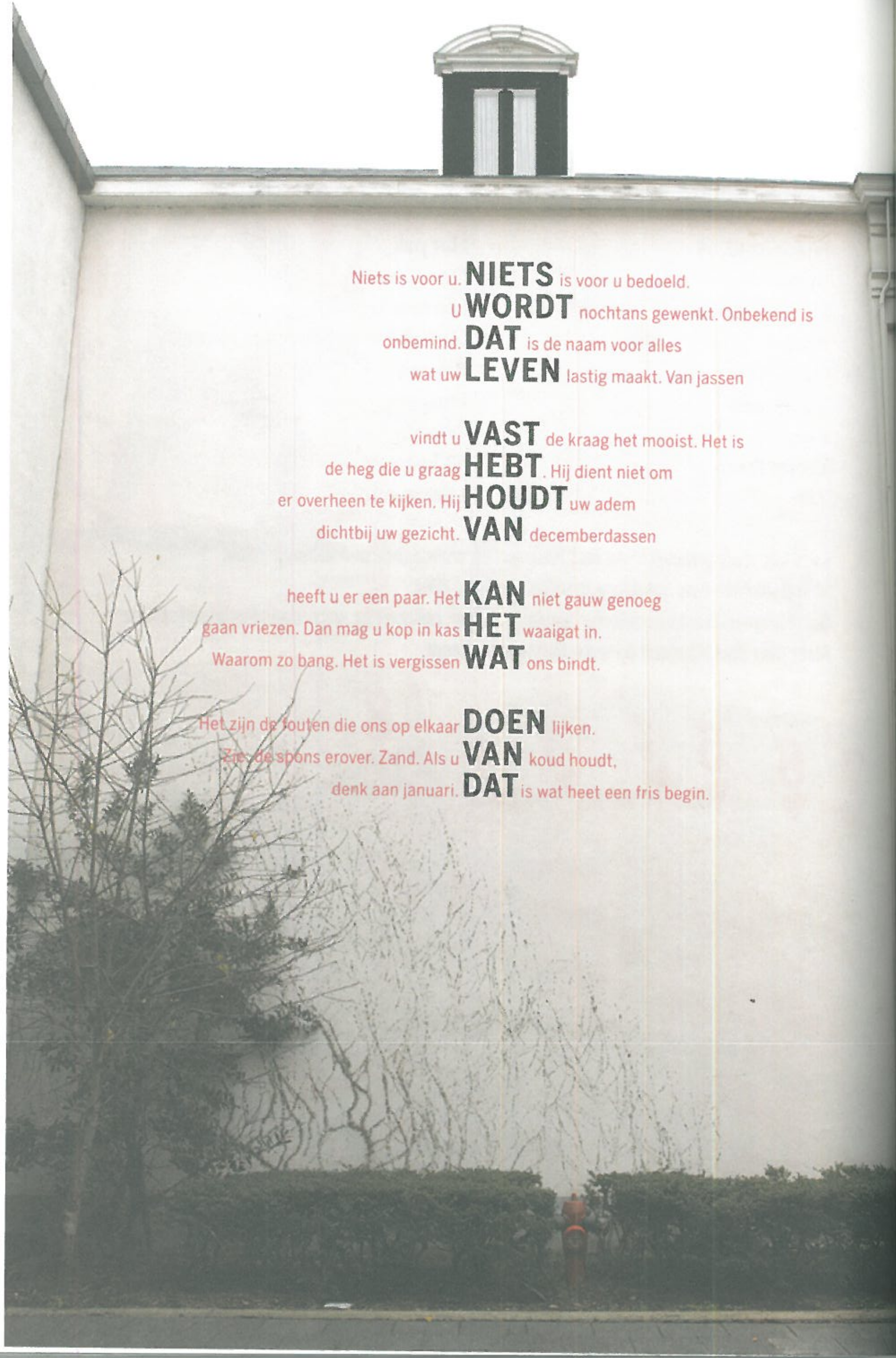
STADSGEDICHTEN

Bart Moeyaert schreef tussen 26 januari 2006 en 30 januari 2008
achttien stadsgedichten

Nieuwstad 14	Het pak
Buiten	Ons geheugen
Vrouw en kind	Harmoniepark
Brug	Gedicht voor gelukkige mensen
Halverwege	Binnen
Vuurtoren	Dirigent
Kies	Wiezen
Eerste lezers	52 kaarten
Zie:	Locomotief

Lees alle stadsgedichten van Bart Moeyaert op www.antwerpen.be/boekenstad
of in **Gedichten voor gelukkige mensen**, Querido, 2008.
Bart Moeyaert leest een selectie van de gedichten ook voor op www.stadsdichterpodcast.be.
Meer over Bart Moeyaert op www.bartmoeyaert.com.

Een niet gerealiseerde integratie van het stadsgedicht **Zie:** van Moeyaert en Dooreman voor het Vredescentrum

UIT HET DAGBOEK VAN BART MOEYAERT

1.

In de nacht vóór ik stadsdichter word, waait het ontiegelijk hard. Omdat ik erg vroeg op moet en bang ben dat ik door de wekker heen ga slapen, is het alsof ik de hele nacht waak en slaap tegelijk. Ik zie het kwart over drie worden, honderd keer op mijn linkerzij, honderd keer op mijn rechterzij, en tussendoor een paar keer op mijn rug, en dan ben ik blijkbaar klaar met nadenken.

Vóór het licht wordt gaan meer dan tweehonderd vrijwilligers ergens in een wijk of een straat in Antwerpen de kou trotseren. Ze verdelen dertigduizend deurhangers over de deurklinken van de stad — met mijn gedicht in zes talen erop.

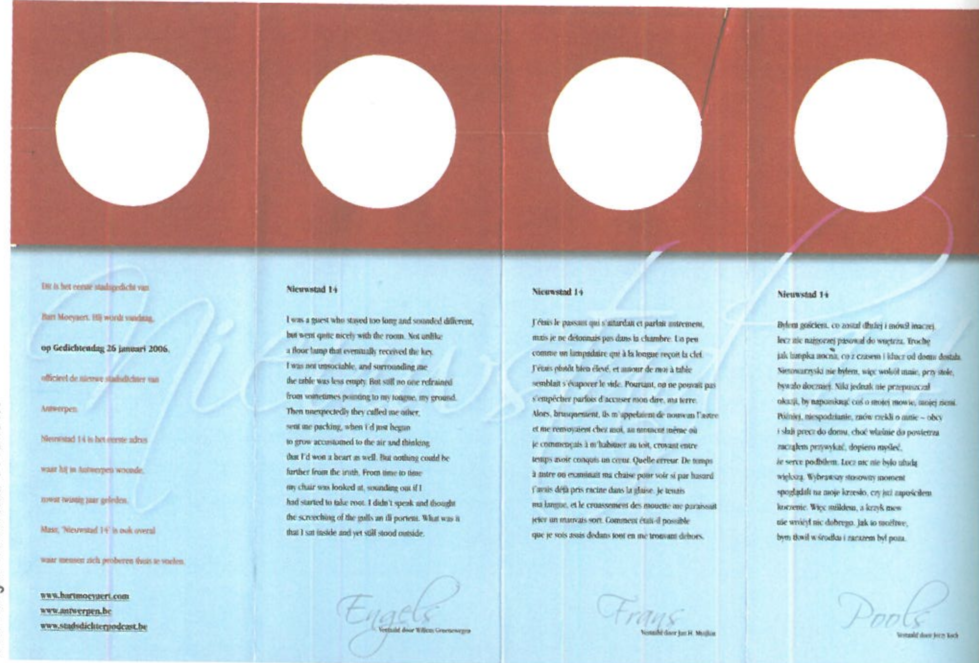
Van iedereen verdeel ik er het minst, ik ga dat die dag aan niemand vertellen. Ik krijg de kans niet om er veel te verdelen. Er lopen een journaliste en een fotograaf en een televisieploeg met me mee. Het is zes uur in de ochtend en ik loop te doen alsof ik het gewend ben om op dit uur vragen te beantwoorden. Geef mij een koe en ik melk haar, zo wakker doe ik. "Dat is een mooie deur," zegt de televisieploeg. "Wil je daar eens een gedicht aan hangen? Dat heb je goed gedaan, maar wil je het nu nog eens doen — en naar de camera lachen? En wil je het nog eens doen, we zeiden: làchen."

Om acht uur zit ik terug thuis, een beetje suf van het harde werken. Het is donderdag 26 januari 2006 en de wind is gaan liggen. Ik heb nog een paar uur vóór ik echt aangesteld word. Ramsey Nasr heeft me gewaarschuwd dat het de komende twee jaar druk zal zijn. Goed. Druk, dat ken ik wel — een woord vertaal je altijd in iets wat je kent. Druk, dat is het woord voor als er veel in mijn agenda staat. Ik weet nog niet dat de drukte van het stadsdichterschap van een andere orde is.

Ik wil stadsdichter zijn door de stad te laten leven door mijn lichaam, als het ware door mijn navel. Ik ben een inwoner van deze stad, en ik laat via gedichten horen hoe dat is. Ik wil benadrukken dat de stadsdichter niet per se op een podium hoeft te staan: het zijn de stadsgedichten die hun werk moeten doen. Ik stop er een stapel van in een plastic tas, ik trek mijn jas aan en loop de wijk rond het De Coninckplein in. Er is bijna niemand op straat, maar in mijn hoofd is het druk. Er lopen mevrouwen in kamerjas naar de brievenbus, en onderweg vinden ze een deurhanger. Er zijn meneren die met hun koffertje naar de tram hollen, en nog snel een deurhanger meegrissen. Ik zie de hele stad wakker worden met mijn gedicht, terwijl ik stil van deur naar deur ga in de Van Arteveldestraat.

NIEUWSTAD 14

Ik was bezoek dat langer bleef en anders sprak,
maar ik misstond niet in de kamer. Een beetje
als een schemerlamp die op den duur de sleutel kreeg.
Ik deed niet ongezellig, en in mijn buurt was het
aan tafel minder leeg. Maar nog liet niemand na
mij af en toe te wijzen op mijn tong, mijn grond.
Dan noemden ze mij onverwacht weer anderman
en zonden mij naar huis, terwijl ik juist begon
te wennen aan de lucht en onderhand ook dacht
dat ik een hart veroverd had. Maar niets was
minder waar dan dat. Op tijd en stond werd
naar mijn stoel gekeken, gepolst of ik al wortel
schoot. Ik hield mijn mond en vond het krassen
van de meeuwen geen goed teken. Hoe kwam het
dat ik binnen zat en tegelijk nog buiten stond.

Deurhanger Nieuwstad 14 © GVA

Als het past leggen ze dokken droog of wallen bloot
en laten treinen rijden door een
karrenspoor. De hele wereld
woont al eeuwen in hun mouwen. Ze zijn geweest wat wij ze vragen.
Ze dropten bommen op de Rex, ze waren jood, sinjoor,
en morgen vallen onze handen met de hunne samen. Ze zeggen: tijd is was. We kunnen
ons geheugen pas aan dichters toevertrouwen, als alles is wat is,
en zij zich aan de feiten houden.

We moeten

ONS GEHEUGEN

niet aan dichters toevertrouwen.
in het metrum
voor het rijm.
Die brouwen er hun zinnen rond
onder de korenmaat,
en wetten messen
alsof
net ze zelf de kerfstok hebben uitgevonden. Ze zijn in staat om steden
zetten hun licht
Ze maken brood graag ongedesemd,
en zoeken naar
dagenlang
oude woorden
voor de sfeer.
schrappen
een kade recht en hele straten
hexametrisch te verbouwen. Dan trekken ze

© STADSGEDICHT ANTWERPEN 2007
BART MOEYAERT

WWW.ANTWERPEN.BE
WWW.FELIXARCHIEF.BE
WWW.EVENSFOUNDATION.BE
vormgeving Dooreman

A STAD ANTWERPEN

V.U. Inge Schoups, Oudeleeuwenrui 29, 2000 Antwerpen

Bladwijzer Ons geheugen

2.

Zodra het stil is in de Sint-Pauluskerk, loop ik naar voren. Het spreekgestoelte is ver weg. Er zijn hindernissen. Een tree, een hekken. De grootste hindernis ben ik zelf.

Ik begin bij het begin. Ik gebruik de spieren om mijn longen. Ik duw de lucht door mijn strot. Ik blaas hard aan. Ik lees het gedicht dat ik geschreven heb. Het is woensdag 17 mei 2006 en ik ben in het gezelschap van gebroken moeders en vaders en hun moeders en vaders, en ineens, ter hoogte van regel zes, springt er een veer. Aan mijn stem is het niet te horen, aan mijn gezicht is het niet te zien. Niet te geloven hoe ik sta te schelden. Het vloekt bij mij vanaf regel zes, het vloekt omdat ik me moet gedragen. Dit is de begrafenis van Luna. Er draaien camera's. Er worden hele programma's geregistreerd.

Hoe is het mogelijk — bedenk ik, terwijl ik lees — dat ik tot deze lastige soort behoor, een aap die er niet in slaagt om 's ochtends op te staan en 's avonds te gaan slapen, en tussendoor te doen wat er te doen valt: te leven en te laten leven. Wat hebben we anders te doen dan op te staan en te gaan liggen en het geluk te zoeken. We hebben niet vroeg op te staan om met de trein naar Antwerpen te gaan en er een geweer te kopen.

Ik lees mijn gedicht voor en ik schaam me. Deze kerk vol beschaafde apen, deze goede zielen, ze luisteren naar wat ik lees. Ze luisteren naar iemand die zinnen vormt, het goede voorbeeld geeft. Kijk hoe flink. Ik geef mijn leven zin met woorden. Kijk maar: zo doe ik dat. Ben ik niet beschaafd?

Ik ben beschaamd. Ik weet dat ik halverwege het gedicht in de kop van de kortzichtigen van mijn soort zal kruipen, hun taal zal gebruiken. Ik ga dat doen omdat die zinnen er zo staan, ik heb ze er betekenisvol neergeschreven, ze zorgen voor contrast, zo doe ik dat. Ik laat aan de beschaving zien hoe onbeschoft gelul kan klinken.

Ik neem de woorden in mijn mond, ik spreek als Hans, als Flip, als Roos, een paar regels lang spreek ik met de tong die niet mijn tong is wegens te simpel, en het is alsof ik een mes in het hart van de anderen plant en het lemmet ronddraai.

Het is alsof iedereen in de kerk zijn armen kruist, zijn ogen neerslaat, mij wegdenkt, mij weg wenst. Ik voel het ijs: mijn woorden zijn niet welkom. Maar dan is het over. Ik moet alleen nog de vraag stellen die het gedicht afsluit, de vraag waar ik het het moeilijkst mee heb.

Zo.

Secondenlang ben ik van de wereld. Ik weet dat ik naar mijn stoel terug moet, die lange weg terug — opgelet voor de hindernissen, het hekken, de trede. Mijn lichaam herinnert zich een paar handelingen. Ik heb ooit al eens een map dichtgeklapt. Ik heb ooit al eens een spreekgestoelte verlaten. Ik doe de dingen die ik me herinner. Ik klap de map met het gedicht erin dicht. Ik draai mij om. Ik kijk naar de grond. Ik zet mijn ene been voor mijn andere. Wat goed dat ik me de meeste handelingen nog herinner van ooit eens een keer gedaan te hebben.

Als ik terugkom bij mijn lege stoel, op de hoek van een vak met wel tweehonderd stoelen, duurt het een fractie van een seconde voor ik ga zitten. Ik zie dat er heel veel mensen naar mij kijken. Ik denk dat zij zien dat ik hen zie. Ik denk dat zij weten wat ik denk. Dat we tweehonderd en één mensen zijn met goede kanten, huid, inhalig geloof, lievelingseten, lievelingsdier, hekel, houvast, we zijn allemaal kinderen van moeders en vaders.

In een fractie van een seconde besef ik dat mijn lege stoel op de hoek van dit vak staat. Ik zit op de hoek van dit vak. De stadsdichter zit op de hoek van dit vak. Dit is de plek van de stadsdichter. Juist. Ja.

VROUW EN KIND

Was je niet liever thuisgebleven?
Had je de oceaan niet moeten laten,
breed als hij is, en heb je onze kou
dan nooit gehaat? Dichtbij de evenaar
is de maan een boot, een hand, een kom.
Daar kan wat in. Veel zorg. Hier niet.
Hier wast de maan als een doof oor.
Ze leunt en luistert niet. Je hebt de man
die jong maar moe was niet gekend.
Hij leed waarschijnlijk aan het draaien
van de aarde. Dat moet haast wel, als je
de waarde van de warmte vergeet en
op een middag vindt dat de zon nu
lang genoeg geschenen heeft.
Hoezo heb je het koud. Last van mijn blik?
Koud om je hart? Koud als je valt?
Jij was hier nog niet eerder, wel.
Went het een beetje onderhand.
Heb je het naar je zin of niet. Vind je
dit land geen land voor jou misschien,
geen land van melk en honing.
Hoor ik je taal, hoor ik je heimwee,
hoor ik je, hoor ik je, het is je geraden,
van wie is dit kind?
Het duurt geen tel
en de stad is veranderd.
Dat dacht ik vannacht toen de maan hier een oog was,
en boven het land van je moeder een hand.
Een boot. Een kom. Ik vroeg me af
of jij ook na je dood blijft zorgen
voor het kind. En zal ik eens in jouw plaats
vragen wat een ander daarvan vindt?

HALVERWEGE

HALVERWEGE

Voor je verdwijnt tussen de vouwen van de stroom
schijn je nog één keer om te kijken.
Mij is het niet bekend hoe lang.
Ik weet ook niet van welke kant je afscheid neemt.
Zeg je dag toren of dag flatgebouwen.
Je gaat, zoals je van een drempel glijdt.
Tenzij de wind meezit en verderop de hand verschijnt
van wie het hardste roept kom hier.
Daar staat je held dan op het droge.
Op welke wal voorspelt men niet.
De drenkeling die navertelt hoe weinig tijd hij had,
heeft weliswaar niet lang, maar niettemin
zelf ingeschat, hoe groot zijn kansen waren.
Werd het de overkant, werd het de muur.

BART MOEYAERT

tenzij de wind meezi

van wie het hardst

roept kom hier

daar staat je

held dan op het droge

op welke wal

voorspelt men niet

drenkeling die

hoe weinig tijd hij had,

heeft weliswaar

lang, maar nietttemin

voor je verdwijnt tuss

je vouwen van de stroom

schijn je nog

keer om te kijken

mij is het niet

bekend hoe lang

ik weet ook niet van

zeg je dag toren

of dag flatgeb

je gaat, zoals je

van een drempel glijdt

dan aan land

werd het de overkant

werd het de

daar ging hij

dan aan land

Bart Moeyaert

Het vijfde stadsgedicht van Moeyaert, Halverwege, werd ter gelegenheid van de Tall Ships Race vlakbij het Antwerpse Sint-Anna Strand met een laserinstallatie op een reuzengroot watergordijn geprojecteerd, met de Rechteroever en de aangemeerde schepen als decor.

JOKE VAN LEEUWEN

ANTWERPS STADSDICHTER 2008-09

De stadsgedichten van Joke van Leeuwen bewegen op muren en schermen, doorheen de stad. Maar soms houdt de stadsdichter stil zoals met haar gedicht Hier. Dat schreef ze voor de buurtbewoners van het Kievitplein. Bij de heraanleg van het plein voerden zij strijd voor een meer leefbare ruimte. Auteur Anne Provoost is één van de buurtbewoners. Zij ontbloot voor u de politiek in de poëzie van Joke van Leeuwen.

DE SUBVERSIVITEIT VAN JOKE VAN LEEUWEN

ANNE PROVOOST

HIER

Twintig jaar lang al woon ik aan de plek die Joke van Leeuwen *Hier* noemt. *Hier* was tot een tijdje terug een modderig terrein met plassen en kuilen. Het was desolaat braakland vol geparkeerde auto's, een rafelrand waar je niet kwam tenzij het niet anders kon.

Er zou iets nieuws komen, stond er op een dag in mijn krant. De omgeving zou *schitterend* worden. Er was sprake van een tunnel en een park, een horeca-plein, een skatesteeg, een watervalterras, een basketveld en een zandbak. Hoge gebouwen in gedurfde uitvoering zouden oprijzen. Men had het over kwaliteitsvolle architectuur, een gemengde invulling van wonen, winkelen en ontspannen, en verbondenheid met de omliggende wijk.

Het millennium liep op zijn einde en het woord *futuristisch* viel.

IK STOOT HIER MIJN KOP, SCHRIJFT DE WIND

Het millennium was nog maar gewisseld of de contouren van wat echt werd opgetrokken tekenden zich af: acht bouwblokken van dezelfde architect als het Wijnegem Shopping Center, de VTM-studio's en Brussel-Noord. Blokkendozen in banale architectuur, zonder enige uitstraling, de jaren zeventig *revisited*, zo ingeplant dat de wind en de turbulentie vrij spel zouden hebben. Bij rukwinden van vijftig kilometer per uur zou de windsnelheid rond de gebouwen het dubbele bedragen, in de stedenbouwkunde noemt men dat het *canyoneffect*.

IK MOET HIER VOORUIT TUSSEN RUIT EN VOORUITGANG

De publiek toegankelijke ruimte die aan de buurt was beloofd bleek de internetkamer, de demonstratiezaal, het bedrijfsrestaurant en de logistieke zone van Alcatel, allemaal plaatsen waar je zonder pasje niet in komt. De zogenaamde woningen waren in werkelijkheid hotelkamers. De eenheden bestonden uit eenkamerflats; kinderen zouden op het plein dus nooit wonen. In mijn buurt ontstond gebrom. Het leegstaande domincanenklooster werd gekraakt. We vergaderden in de neogotische refter van de paters, bij kaarslicht en met onze jassen aan. In onze kelders maakten we van piepschuim en plakband een maquette. Zo zagen we voor het eerst echt goed wat er kwam: een kantoorgetto met blinde gevels en doodlopende stegen.

GEMORREL VAN MENSEN HOOG BOVEN HUN HOOFD

De burgemeester zei: "Het is normaal dat bij een groots bouwwerk de mensen mopperen, dat hoort er nu eenmaal bij." Wij mopperden niet om een groots bouwwerk, daar droomden we van. Wat ons zorgen baarde was een zelfgenoegzaam complex dat evengoed buiten de stad had kunnen staan.

HOE WEET IK NOG OF IK WIND MEE BEN OF TEGEN.

Ambtenaren en politici fluisterden ons toe dat ze ons protest steunden. Niet altijd openlijk, dat konden ze niet. Ze bezorgden ons informatie in bruine enveloppen. Het ruimtelijk uitvoeringsplan bleek ongeldig, het gewestplan geschonden, de sloopvergunningen te vroeg verleend, de bouwaanvragen onvolledig, vereiste plannen niet binnengebracht, afwijkingen niet bekomen, stroken grond niet overgedragen, regelingen met de dierentuin niet uitgewerkt, burgerlijke rechten niet veilig gesteld.

DIT HIER IS EEN PLEK WAAR DE MENSEN NIET ZWEGEN

De vier gebouwen van het telecombedrijf waren met een atrium verbonden, glazen corridors op de gelijkvloerse die moesten zorgen dat de werknemers het niet koud kregen wanneer ze van gebouw naar gebouw liepen.
Het Kievitplein vormt de kortste verbinding tussen onze wijken en het stadscentrum. "Wat is er zo erg aan dat je daar niet doorheen kunt," vroeg de man die de bouwaanvraag goedkeurde, "het atrium van Alcatel is van glas, je kunt er toch doorheen *kijken*?"

IK WEET VAN HUN WOORDEN

We maakten een website, vergaderden, zochten geld. We praatten over Berlijn, Rijsel en Barcelona. We vonden woorden voor wat we aanvoelden: doorwaadbaarheid, vertoefplekken, stedelijke plint, ramblas, wandelpromenade, flaneerboulevard, 24-hours living, footprints van gebouwen.

Het tweede stadsgedicht **Hier** is geschreven voor de buurt rond het Kievitplein en 16 meter breed te zien op het Anna Bijns Gebouw op het Kievitplein achter het Centraal Station.

IK TREK HIER AL EEUWEN AAN OREN

Niets hielp. De bezwaarschriften werden onontvankelijk verklaard of genegeerd. De strijd verhardde. In de banken van het gerechtsgebouw zaten we tegenover de projectontwikkelaar en de stad.

WANT VIJAND WERD VIJAND GENOEMD EN WERD VIJAND

De voorzitter van de rechtbank verklaarde onze aanklacht onontvankelijk. Ons belang, zei hij, was niet afdoende aangetoond. Hij had een punt. We hadden aan alles gedacht: aan de leefbaarheid, aan de levendigheid, aan de band met de binnenstad, aan de jongeren in de buurt. Maar aan ons belang, neen, daar hadden we niet aan gedacht.

IK ROOK AAN DE LIJVEN DE HAASTIGE ZIEKTE

Niet bouwen kost geld, dus ging het bouwen gezwind door. Uit de fundamenten ontsprongen rasters en muren, de liftkokers torenden boven alles uit. Tegen ons zei men: "Jullie fnuiken de vooruitgang."

IK WOELDE HIER HAREN OM

De bouwpromotor liet weten dat hij wilde praten. Na de rechtszaak was hij tot aanpassingen bereid. Voor het Alcatelcomplex was het te laat, zei hij, daar lag alles vast. Maar de andere gebouwen konden nog worden bijgestuurd. Storende verbindingen tussen twee buildings werden weggehaald. Op de bovenverdiepingen vulde men meer oppervlakte in met woonappartementen. Voor de façades werd afwisseling gezocht van materiaal en kleur. De gelijkvloerse verdieping kreeg een Grand Café en een restaurant.

HEB VEEL OUDE NIEUWEN HIER WETEN BEGINNEN

Een stad krijgt maar één keer in de honderd jaar de kans om een nieuwe wijk uit te bouwen. Hoe dikwijls mag je het hart van een stad helemaal heruitvinden? En een keer je hebt beslist, hoe lang leven de stedelingen dan met de gevolgen?

ERGENS EEN BINNEN, EEN BOOM

Een buurt heeft een brandpunt nodig, een oog waar de storm niet kan komen. De bouwpromotor bestelde voor de bewoners een kunstwerk. Kunstenaars smeedden vijf baobabs van staal. Reusachtig waren zè toen ze werden gebouwd en vervoerd. Een keer rechtop trotseren ze het gewaai van de wind, en lijken ze weer klein.

EN ZAG OP TWEE BENEN DE SCHOOIERS IN ZIJDE, DE BROUWERS EN BEENHOUWERS ZIJN VOOR HET ZIJN

Hoogwaardigheidsbekleders kwamen naar de baobabs kijken.
Ze gaven speeches bij het gedicht *Hier*. Ze wisten niet wat ze lazen.

HIER

IK ZAG NIEUWE STRATEN GENOEMD NAAR HET OUDE

Het Kievitplein heet nog altijd Kievitplein, ook nu het is volgebouwd. Hoe zal het verdergaan, hoe lang nog voor mensen vragen: "Hoe komen die torens toch aan die naam?"

IK JAAG MEZELF NA HIER, DE HOEKEN OM FLUITEND ROND AL DIT DOORZICHTIGS

Joke van Leeuwen kende onze strijd. Ze had het ook allemaal meegemaakt, protestacties opgezet, petities georganiseerd, met zangstonden en collecterondes geld ingezameld, jaren daarvoor, toen ze samen met haar buren nog dacht Brussel Noord tegen te houden. Ze had weet van dat atrium waar je wel doorheen kon kijken, maar waar zelfs de wind niet door mocht. "Als ik ooit iets voor jullie zaak kan doen..." zei ze wel eens.

SOMS LIG IK HIER STIL

Het kantoorcomplex staat er. Het is een implantaat waar we aan zullen wennen, waar we naartoe zullen groeien en in zullen berusten. In de plint van een van de bouwtorens staat het gedicht van Joke. Ze heeft het aan de bewoners van de Kievitbuurt opgedragen. De wind in haar verzen oreert: niet-meer-vergeten-dit.

VOOR WIE HIER GEBORGEN WIL ZIJN, IETS WIL HOUDEN

Jokes versregels bewaren de ruimte. Ze schrijft geen zinnen die op slot zitten, zijn vast getimmerd of dichtgemetseld. De lezer krijgt altijd nog lucht. Ze klaagt geen onregelmatigheden aan, dringt geen boodschap op. Haar woorden lijken briesjes, maar hun effect is stormachtig. Met frisheid legt ze koude verbindingen in je hoofd. Als ik haar vraag of ze al het bovenstaande heeft bedoeld, zwijgt ze stil. Ze lacht even, kijk me onder haar ponyhaar helder aan. Ik kan er niet aan voorbij: waar zij een stilte vallen laat gaat het tochten, ze is subversief als wind.

STADSGEDICHTEN

Joke van Leeuwen schreef sinds 31 januari 2008 zes stadsgedichten:

Hoe is 't
Hier
je bent er
Zo is poëzie misschien:
Zonder
Ben ik

Lees alle stadsgedichten van Joke van Leeuwen op www.antwerpen.be/boekenstad en www.stadsdichterjokevanleeuwen.be
Meer over Joke van Leeuwen op www.jokevanleeuwen.com.

In het kader van de tentoonstelling **Schoon volk** in Atlas krijgt het gelijknamige stadsgedicht op 10 december 2008 een plek in dat gebouw.

HOE IS 'T

Het eerste stadsgedicht van Joke van Leeuwen is niet geschreven voor op papier, maar om bewegend, met gedachten die elkaar passeren, te worden geprojecteerd op de muur van het universiteitsgebouw De Meerminne op de Sint-Jacobsmarkt. Daar was het vanaf Gedichtendag, 31 januari 2008, twee weken te zien en te lezen. Omdat een projectie niet aan één muur gebonden is, was of is het gedicht ook te zien in de bibliotheek Permeke en andere districten, onder meer Berendrecht/Zandvliet/Lillo, Deurne en Wilrijk. De motion design is van Bob Takes.

HIER

Ik stoot hier mijn kop, schrijft de wind
(lange lussen en al), ik moet hier vooruit
tussen ruit en vooruitgang, gemorrel van
mensen hoog boven hun hoofd, hoe weet
ik nog of ik wind mee ben of tegen.

Dit hier is een plek waar de mensen niet
zwegen, ik weet van hun woorden, ik droeg
ze al voort toen ik hier over bossen en
laren en vachten van vee van het volk blies,
ik trek hier al eeuwen aan oren.

Ik aaide hier voren, liet loof van de pastinaak
wuiven als bakens voor bleke onmisbare
wortels, ik woelde hier haren om, kroop als
een dronkenman onder de rokken van wie hier
vertrokken voor weeral een vijand.

Want vijand werd vijand genoemd en werd
vijand, ik hielp hem het vuur aan het hout van
de huizen met waaien te laaiend te maken,
ik vrat het verleden mee weg, even
los als wat liep op twee benen.

amai
كيف داير
noem ons
Werkhanden met een Mens Eraan
noem ons

Stills uit het bewegende gedicht Hoe is 't

Hoe is 't gaat op reis naar district Wilrijk

En zag op twee benen de schooiers in zijde,
de brouwers en beenhouwers zijn voor het
zijn, ik rook aan de lijven de haastige ziekte,
heb veel oude nieuwen hier weten beginnen
met ergens een binnen, een boom.

Ik schreef hier onleesbare rimpels op water dat
ongenood kwam, liet drijven wat hoorde te
blijven, ik zag nieuwe straten genoemd naar het
oude, ik jaag mezelf na hier, de hoeken om
fluitend rond al dit doorzichtigs.

Soms lig ik hier stil. Dan leggen zich vuil en
woestijnzand en zaden en briefjes met
niet-meer-vergeten-dit neer op de tegels,
voor voeten van wie naar de trein moet of
wie hier geborgen wil zijn, iets wil houden.

JOKE VAN LEEU

je bent er

til een scherf uit de stad
maak een laken van gras
neem de zon als plafond

gras is nooit ooit alleen
ligt en richt zich weer op
bomen hoeven geen huur

vogels spreken hun tjieps
of hun pieps of hun tjilps
en je bent er je bent

Het derde stadsgedicht **je bent er** is geschreven voor de opening van het westelijk deel van Park Spoor Noord op 25 mei 2008. en is daar tot op de dag van vandaag te lezen op een banier van 25 meter breed. © rv

JE BENT ER

til een scherf uit de stad
maak een laken van gras
neem de zon als plafond

gras is nooit ooit alleen
ligt en richt zich weer op
bomen hoeven geen huur

vogels spreken hun tjieps
of hun pieps of hun tjilps
en je bent er je bent

ZO IS POËZIE MISCHIEN:

Het vierde stadsgedicht is geschreven ter gelegenheid van de 75ste verjaardag van het Letterenhuis.
Net als het eerste stadsgedicht is het niet bedoeld voor op papier, maar om bewegend, op drie monitoren tegelijk, te worden weergegeven. Het gedicht dat oplichtte uit beroemde oude dichtregels was van juni tot en met augustus 2008 te zien in de inkomhal van het Letterenhuis.

ZONDER

Dit stadsgedicht is geschreven voor mensen zonder papieren en voor het Protestants Sociaal Centrum. Speciale dank gaat uit naar Anna, Ayub, Sima en Daniël.

Acht keer heb ik de bomen kaal zien worden,
acht keer heb ik de bomen vol zien worden.
De zetel die ik vond is wankel.

En ik versta alles: de vermaning van een
man achter glas, de kreet van een kind
op een schommel.

Ik inspecteer mijn handen, nu die niet
werken mogen, ik controleer mijn hoofd
of daar nog iets vertakt.

Ze zeiden vroeger als ik niesde:
nu komt het allemaal in orde. Ik nies
de hele winter.

Mijn zus heeft al papieren, mijn zus
heeft nu een kaartje kleiner dan een
boterham.

Ai, als ik eens een zetel had die zachter
voor mijn rug was en dat ene, kleiner
dan een boterham.

Joke van Leeuwen schreef een **Liedje voor de kanaalzone** in Deurne en Merksem. Het voorstel is om het aan te brengen op het Avevegebouw.

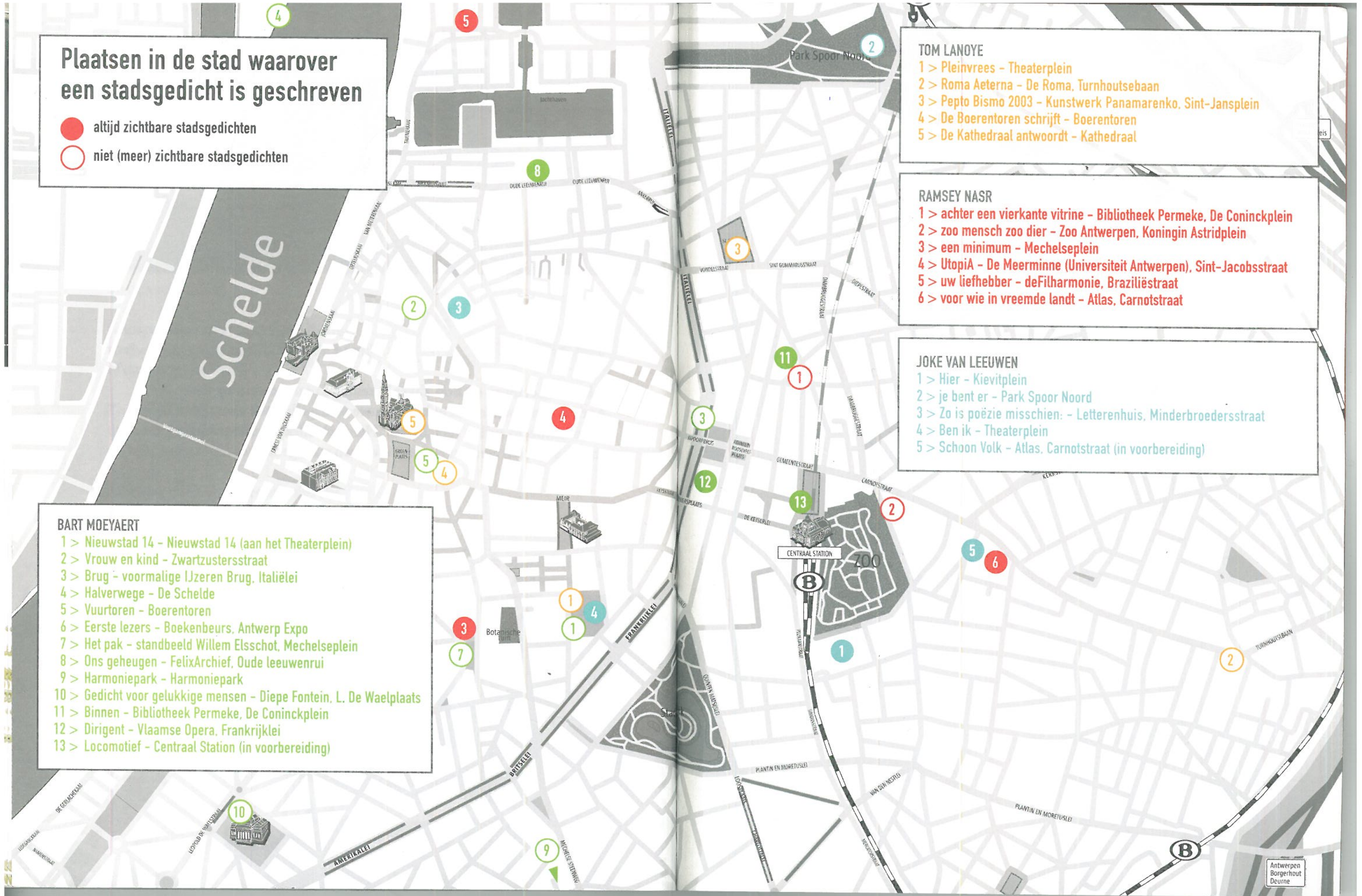
WORK IN PROGRESS

Joke van Leeuwen en Bob Takes bereiden in samenwerking met Antwerpen Boekenstad enkele nieuwe stadsgedichten voor die in het straatbeeld zullen verschijnen. Hierna bieden we u in primeur enkele schetsen aan van nog uit te voeren stadsgedichten.

Enkele versregels uit het stadsgedicht **Ben ik** worden geïntegreerd in de luifel op het Theaterplein n.a.v. de Werelddag tegen kindermishandeling, 19 november 2008.

JOKE VAN LEEUWEN

Plaatsen in de stad waarover een stadsgedicht is geschreven
altijd zichtbare stadsgedichten
niet (meer) zichtbare stadsgedichten
TOM LANOYE
1 > Pleinvrees - Theaterplein
2 > Roma Aeterna - De Roma, Turnhoutsebaan
3 > Pepto Bismo 2003 - Kunstwerk Panamarenko, Sint-Jansplein
4 > De Boerentoren schrijft - Boerentoren
5 > De Kathedraal antwoordt - Kathedraal
RAMSEY NASR
1 > achter een vierkante vitrine - Bibliotheek Permeke, De Coninckplein
2 > zoo mensch zoo dier - Zoo Antwerpen, Koningin Astridplein
3 > een minimum - Mechelseplein
4 > UtopiA - De Meerminne (Universiteit Antwerpen), Sint-Jacobsstraat
5 > uw liefhebber - deFilharmonie, Braziliëstraat
6 > voor wie in vreemde landt - Atlas, Carnotstraat
JOKE VAN LEEUWEN
1 > Hier - Kievitplein
2 > je bent er - Park Spoor Noord
3 > Zo is poëzie misschien: - Letterenhuis, Minderbroedersstraat
4 > Ben ik - Theaterplein
5 > Schoon Volk - Atlas, Carnotstraat (in voorbereiding)
BART MOEYAERT
1 > Nieuwstad 14 - Nieuwstad 14 (aan het Theaterplein)
2 > Vrouw en kind - Zwartzustersstraat
3 > Brug - voormalige IJzeren Brug, Italiëlei
4 > Halverwege - De Schelde
5 > Vuurtoren - Boerentoren
6 > Eerste lezers - Boekenbeurs, Antwerp Expo
7 > Het pak - standbeeld Willem Elsschot, Mechelseplein
8 > Ons geheugen - FelixArchief, Oude leeuwenrui
9 > Harmoniepark - Harmoniepark
10 > Gedicht voor gelukkige mensen - Diepe Fontein, L. De Waelplaats
11 > Binnen - Bibliotheek Permeke, De Coninckplein
12 > Dirigent - Vlaamse Opera, Frankrijklei
13 > Locomotief - Centraal Station (in voorbereiding)
Schelde
Park Spoor Noord
OUDE LEEUWENRUI
ITALIËLEI
FRANKRIJKLEI
BRITSELEI
AMERIKALEI
MEIR
CENTRAAL STATION
ZOO
CARNOTSTRAAT
GEMEENTESTRAAT
DE KEYSERLEI
TURNHOUTSEBAAN
PLANTIN EN MORETUSLEI
VAN DEN NESTLEI
MECHELSE STEENWEG
QUINTEN MATSIJSLEI
ERNEST VAN DIJCKKAAI
SINT GUMMARUSSTRAAT
Antwerpen
Borgerhout
Deurne

COLOFON

ANTWERPSE STADSDICHTERS is een uitgave van **ANTWERPEN BOEKENSTAD**, een stedelijke dienst die literaire organisaties ondersteunt en ook zelf literaire initiatieven opzet. Antwerpen Boekenstad begeleidt de stadsdichter, zorgt mee voor een literair programma in Bibliotheek Permeke en het Letterenhuis, ondersteunt o.a. ZuiderZinnen, Het Andere Boek, de Boekenbeurs en is de motor achter *De stad van Elsschot 2007-2010*.

Antwerpen Boekenstad
Letterenhuis
Minderbroedersstraat 22
2000 Antwerpen
T 03 222 93 20
E boekenstad@stad.antwerpen.be
W www.antwerpen.be/boekenstad

SAMENSTELLING Michaël Vandebril en Karen Vandenberghe
VORMGEVING Linde Desmet
DRUK Albatros Printing, Boechout
OPLAGE 1500
FOTO'S Sven van Baarle, tenzij anders vermeld
FOTO'S COVER Koen Broos
VORMGEVING DRUKWERK EN STADSGEDICHTEN TOM LANOYE, RAMSEY NASR EN BART MOEYAERT Dooreman, tenzij anders vermeld
VORMGEVING DRUKWERK EN STADSGEDICHTEN JOKE VAN LEEUWEN Bob Takes
SCANS DRUKWERK Bert Weis

Met dank aan Tom Lanoye, Ramsey Nasr, Bart Moeyaert, Joke van Leeuwen, Rob Marcelis, Gert Dooreman, Bob Takes, Sven van Baarle, Koen Broos, Bruno Verbergt, Iris Kockelbergh, Max Temmerman, Andy Fierens en de structurele mediapartner van de stadsdichters Gazet van Antwerpen.

Depotnummer: D/ 2008/ 0306/ 250

v.u. Michaël Vandebril, Letterenhuis, Minderbroedersstraat 22, 2000 Antwerpen

Ik mag mijn handje kussen dat ik woon
in de gewesten van Sus Antigoon

Uit: Mijn moeilijk lief van Tom Lanoye